LUCRĂRILE ROMÂNEŞTI DE GEOGRAFIE LINGVISTICĂ ŞI *DICŢIONARUL LIMBII ROMÂNE* AL ACADEMIEI: OFERTA LEXICOGRAFICĂ A MATERIALULUI NECARTOGRAFIAT ŞI PROBLEMA „LITERARIZĂRII”

STELIAN DUMISTRĂCEL*, DOINA HREAPCĂ*, LUMINIŢA BOTOŞINEANU*

0.1. Motivaţie generală. Cele două părţi ale articolului de faţă, anunţate în titlu, urmăresc, în concepţia noastră, să recomande lexicografilor corpusurile recente de profil general dialectologic şi, în acelaşi timp, să le ofere chei de lectură/interpretare pentru materialele de vorbire puse la dispoziţie de publicaţiile ce reprezintă valorificarea rezultatelor cercetărilor din cadrul programelor naţionale *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni* (NALR), respectiv *Atlasul lingvistic român, pe regiuni* (ALRR). Provocarea directă o reprezintă faptul că lexicografii din institutele de profil ale Academiei Române implicate în redactarea *Dicţionarului limbii române* (DLR) reiau şi refac seria Puşcariu a acestui dicţionar-tezaur (DA) pe baza unor surse bibliografice noi, care reflectă evoluţia limbii române în secolul scurs de la apariţia primelor volume ale DA. Am proiectat expunerea în două părţi, sub titlurile marcate, infra, prin I şi II.

0.2. Încadrarea demersului. Diferitele concretizări (volume de hărţi şi material necartografiat, glosare, „texte dialectale”) din lucrările recente de geografie lingvistică românească, pe linia tradiţiei proiectării şi redactării volumelor din seriile anterioare ale *Dicţionarului*-tezaur, ce cuprind informaţii din *Atlasul lingvistic român I* şi *II* (inclusiv din volumul de texte publicat de Emil Petrovici), au fost deja incluse în lista de titluri a *Bibliografiei* DLR, de exemplu, sub siglele generale ALR..., NALR..., respectiv T.DIAL... (DLR 2006: XXI–XXII, LXX, LXXXIX). Mai mult, au fost publicate, ca *Anexe*, listele localităţilor din care se utilizează material (netipărit) cules în diferite anchete (începând cu aceea a lui Hasdeu şi ale Muzeului Limbii Române), inclusiv listele localităţilor-puncte de

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

ALIL, t. LV, 2015, Bucureşti, p. 19–72

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

anchetă pentru ALR I şi II, ALRR şi NALR, chiar şi ale celor anchetate pentru diferite monografii dialectale şi glosare regionale (*vol. cit*., p. XCVI–CXLVI).

0.3. În pofida acestei exigente proiecții documentare, în momentul de față s-au manifestat unele rezerve cu privire la informațiile cuprinse în sursele de tipul amintit şi profilul *Dicționarului*-tezaur, care ar fi „al limbii române", şi nu al „graiurilor" româneşti, al căror specific lexical ar putea constitui obiectul unor glosare reflectând variația diatopică a dacoromânei. Nu ne permitem, aici, o discuție privind această viziune, în fond exclusivistă, dar amintim doar faptul că, în primul rând, publicațiile de geografie lingvistică în discuție nu înregistrează numai „regionalisme", ci reflectă, plenar, funcționarea propriu-zisă, în situații de comunicare, a limbii române, a lexicului fundamental şi a vocabularului privitor la specificul social şi la mediul domestic rural, inclusiv prin terminologia diferitelor obiceiuri şi profesii tradiționale, întregind tabloul de ansamblu al lexicului românesc, în diacronie şi în variație diastratică, diafazică, dar şi diatopică, aşa cum se prezintă lucrurile în volumele seriilor anterioare ale DLR. Chiar şi pentru a furniza repere de orientare privind opțiunea de proiectare a seriei revizuite a DLR, considerăm că, implicit, prin demersul de față, aducem argumente în favoarea unei viziuni de cuprindere responsabilă, măcar conform proiecției bibliografice amintite, în dicționarul respectiv, a informațiilor rezultate din cercetările privind graiurile dacoromâneşti.

I. Materialul necartografiat din atlasele lingvistice regionale româneşti ca sursă pentru varianta revizuită a DLR

0.1. Terminologie. Prin sintagma „material necartografiat" (în continuare: MN), trimitem la texte publicate în volumele din atlasele lingvistice româneşti în care răspunsurile din anchete ale subiecților la anumite întrebări nu au fost cartografiate formal, adică nu au fost proiectate pe hărțile ce cuprind punctele din rețeaua de anchetă a atlaselor (deşi ar fi putut îmbrăca şi această formulă tehnică), ci au fost ordonate în „liste" sui-generis, după diferite criterii, asupra cărora ne vom opri în cele ce urmează.

Aşadar, în analiza noastră, ne delimităm de modalitatea de publicare a răspunsurilor în pagini ce însoțesc hărțile cu proiecții „figurative" (reprezentări geometrice, simboluri) din diferite atlase, printre care amintim, de exemplu, din aparițiile recente, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I–IV (1993–2003; Chişinău, Editura Ştiința), dacă luăm în considerare doar atlase lingvistice ale dacoromânei, dar şi de proiecții sintetice de tipul „listelor de referință", orientate spre înfățişarea structurii dialectale a dacoromânei din perspectivă lexicală, fonetică şi morfologică, pe baza hărților şi a textelor de tip MN din toate atlasele regionale româneşti, care alcătuiesc secțiuni consistente în volumele *Atlasului lingvistic român, pe regiuni. Sinteză* (vezi, de exemplu, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005,

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

p. 2–82). Nu ne-am propus însă nici referiri la modalităţile de prezentare a unor materiale, ca răspunsuri necartografiate, uneori comparabile cu MN, în atlase regionale ale altor teritorii lingvistice romanice, de exemplu ale celor din seria *Atlas linguistique et ethnographique de la France*, constituind prezentarea răspunsurilor privind verbele în ALMC III 1961: h. 1881–1899, ori publicarea informaţiilor suplimentare apărute în cursul anchetelor în ALIFO I 1973: h. 41, 214 etc.

0.2. În România, problema publicării, chiar în cuprinsul volumelor unui atlas lingvistic, a unui număr de răspunsuri la chestionarul cu ajutorul căruia s-a făcut ancheta dialectală, într-o *altă modalitate* decât în spaţiul hărţilor (formă specifică unui *atlas*), a apărut odată cu tipărirea primului tom din *Atlasul lingvistic român I* (1938) şi a primit o soluţie concretă la publicarea primului (şi singurului) tom din *Atlasul lingvistic român II* (1940).

1. Proiecţia Puşcariu–Pop

1.1. În posesia întregului material adunat din 301 localităţi-puncte de anchetă (în continuare: pct.), cu un chestionar de 2160 de întrebări, coordonatorul lucrării, Sextil Puşcariu, şi anchetatorul-redactor, Sever Pop, realizează dimensiunile impuse de tipărirea acestuia în întregime ca hărţi şi, pentru „economie de spaţiu [tipografic], de muncă şi de cheltuieli”, procedează la o selecţie. După expunerea criteriilor privind alegerea pentru prezentarea cartografiată a răspunsurilor pe hărţi, constând în fonetisme caracteristice pentru diferite zone şi sinonimie bogată, se menţionează: „Dimpotrivă, cuvintele sărace în forme, variante şi sinonime, le vom da, în vol. VI, ca material necartografiat”, în transcriere literară (ALR 1938: 12)[1]. Mai târziu, lingviştii clujeni, referindu-se la acest tip de redactare şi publicare a răspunsurilor din anchetele de teren, au recurs la abrevierea MN, pe care au utilizat-o curent toţi dialectologii români antrenaţi în publicarea de atlase lingvistice. Cum nu s-a ajuns cu tipărirea la volumul proiectat, nu dispunem de un astfel de material pentru răspunsurile din ancheta pentru ALR I.

1.2. Aceeaşi soluţie a fost considerată potrivită, apoi, şi de unii autori ai atlaselor regionale româneşti din seriile, paralele, NALR şi ALRR; prezentăm datele respective în continuare. O precizare de interes aparte: nici iniţiatorii programului respectiv, nici cei care au preluat soluţia la care ne-am referit anterior, nici cei care au adoptat o altă soluţie pentru redactarea MN, de care ne vom ocupa în continuare, nu au furnizat informaţii de principiu sau tehnice cu privire la metodologia redactării, sub formă necartografiată, a răspunsurilor din secţiunile avute în vedere.

[1] Pentru siglele prin care trimitem la volume din toate atlasele lingvistice, româneşti şi străine, citate în cuprinsul acestui articol, vezi, la sfârşit, *Bibliografia*.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

1.2.1. În *Introducerea* la vol. I din atlasul Maramureşului, autorii anunță tipărirea MN după ce se vor publica toate hărțile („în vol. al VI-lea, vom publica restul materialului, sub formă necartografiată"; ALRR–Mar. 1969: 10), dar operația s-a realizat la încheierea lucrării propriu-zise, prin tipărirea volumului al IV-lea.

1.2.2. În *Prefața* la NALR–Bn. 1980: VIII, se consemnează că „întregul material [rezultat din anchete] va fi publicat sub formă de hărți [...] şi sub formă de material necartografiat", fără alte indicații. La al V-lea volum tipărit (în 2011), încă nu suntem în posesia secțiunii respective.

1.2.3. Rămâne măcar în parte neclară proiecția autorilor atlasului Crişanei privind tipărirea unei atare secțiuni, una de integrare într-un ansamblu (original): „Materialele necartografiate, înregistrate [?] pentru toate capitolele chestionarului, dar şi în afara acestuia, vor fi valorificate în volume aparte (însoțite de texte dialectale şi glosare etimologice) într-o monografie etnolingvistică, de natură să aprofundeze problemele atât istorice cât şi actuale ale raporturilor dintre graiurile din Crişana şi limba cultă națională" (NALR–Cr. 1996: IX).

2. Proiecția Petrovici: publicarea textelor de tip MN paralel cu hărțile lingvistice

2.1. Cealaltă opțiune referitoare la tipărirea unei părți din răspunsuri sub formă de MN, constând în publicarea acestora paralel cu hărțile, o constatăm la publicarea primului volum din ALR II, realizat de Emil Petrovici, fapt ce prezintă interes din perspectiva proiectării lucrării, respectiv din aceea a reflectării tematicii chestionarului: toate datele referitoare la un domeniu onomasiologic pot fi cunoscute şi studiate de la început, ca un ansamblu. Principiile de bază fuseseră prezentate de Sextil Puşcariu în [Prefață]; rezumăm distincțiile tehnice avute în vedere. Publicarea răspunsurilor pe hărți constituie partea principală a demersului de geografie lingvistică, dar „au rămas multe chestiuni care n-au putut fi date decât ca *material necartografiat*... Acest lucru s-a întâmplat atunci când ele prezintă mai ales un interes lexical şi se poate face deci abstracție de la rostirea lor locală" (Puşcariu 1940: 4; cf. şi § 1.1). Urmează detalii în legătură cu grafia, dar nu este analizată, tehnic, metoda propriu-zisă de redactare (avem în vedere, în mod rezumativ, răspunsurile pentru graiurile dacoromâneşti, nu şi cel pentru dialectele sud-dunărene). Precizăm faptul că schema generală a tratării răspunsurilor în listele respective a avut drept criteriu respectarea ordinii crescătoare a numerotării punctelor de anchetă, tratare pe care o putem numi „lineară".

Acest fel de texte, compacte, publicate pe aceeaşi pagină, în spațiile de pe marginea hărților, se prezintă în câteva variante, principalele fiind următoarele:

[a] Atunci când înregistrările din anchete sunt, totuşi, destul de variate ca tipologie lexicală şi/sau ca fonetisme, răspunsurile sunt transcrise unul câte unul, în ordinea crescătoare a cifrelor ce marchează punctele de anchetă, de la 2 la 987, cu precizări inițiale de tipul „Dăm toate răspunsurile în transcriere fonetică:", ori

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

„Dăm toate răspunsurile:”, şi aceasta chiar atunci când unul şi acelaşi răspuns (cuvânt şi fonetism) este notat în puncte succesive; de exemplu, forma identică *zbîrcîtúr*^{i} apare în punctele de anchetă 705 şi 723, dar, apoi, şi în 848 şi 858 (ca şi în alte puncte din zona Munteniei); sau: *zbîrcâlă*, în pct. 928 şi 958 etc. (ALR 1940: 20, răspunsurile la întrebarea [6940] SBÂRCITURI).

[b] Când există, într-adevăr, o marcată uniformitate lexicală (şi se consideră irelevantă variația fonetică), se face un fel de rezumat, cum se prezintă situația în ceea ce priveşte răspunsurile la întrebarea [4194] RÂIOS, când se dau următoarele informații: „În majoritatea cazurilor s-a răspuns: *RÂIOS* [aşadar, s-a dat forma literarizată]. S-a mai răspuns: *rîńós*”, formă consemnată pentru şapte puncte; în continuare se dă o altă formă, notată în două puncte, apoi se continuă cu alte şapte forme/răspunsuri, notate în câte un singur punct, după care urmează cazurile în care, într-un număr de şase puncte, s-au primit câte două răspunsuri (ALR 1940: 58); în toate situațiile, materialul este dat în ordinea crescătoare a pct. de anchetă.

[b^{1}] După caz, la sfârşitul unor texte MN de ambele tipuri, sunt sistematizate situațiile „Nu s-a obținut răspuns” (sub ?), respectiv „Nu s-a pus întrebarea” (-).

Varianta sintetică (tipul [b] + [b^{1}]) a constituit punctul de plecare pentru soluția de perspectivă lexicografică a redactării textelor MN adoptată în NALR–Mold.Bucov., începând cu primul volum (1987) şi continuată în cele care au urmat (1997, 2007, 2014).

2.2. Preluarea generală a modelului ALR 1940

2.2.0. Simplificat, modelul Petrovici a fost preluat în unele volume din seriile NALR şi ALRR: criteriul tehnic de bază este, în fond, redactarea listelor cu răspunsuri respectând ordinea crescătoare a numerotării punctelor de anchetă, dar, în particular, s-a făcut abstracție de schema de prezentare de tip [b]. Aceste trăsături pot fi semnalate nu numai în primul dintre atlasele regionale apărute după ALR 1940, atlasul regional al Olteniei (primul volum, tipărit în 1967), ci şi în atlase apărute ulterior; dacă ne referim la atlasul regional al Munteniei şi Dobrogei (volume publicate începând din 1996), putem avea în vedere faptul că acesta a fost realizat, în linii generale, tot de echipa care a redactat atlasul Olteniei, dar aceeaşi situație poate fi întâlnită şi în atlasul regional al Transilvaniei, publicat începând cu anul 1992, ai cărui autori au avut posibilitatea, în principiu, să ia cunoştință de existența altor tipuri de redactare, aplicate în atlasul Moldovei şi Bucovinei (primul volum, 1987), respectiv în cel al Maramureşului (vol. IV, 1992).

2.2.1. Limite ale declarațiilor de intenții

2.2.1.0. Dacă nu lipsesc cu desăvârşire, informațiile privind criteriile de selecție a răspunsurilor în vederea prezentării lor pe hărți, respectiv ca texte de tip MN sunt, în general, mai mult decât laconice şi, în unele cazuri, preiau, simplificat şi uşor deturnat, textul din ALR 1940.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

2.2.1.1. NALR–Olt. 1967 este primul atlas care a rezervat, în volumele tipărite, o secțiune redacțională separată pentru textele de tip MN, ceea ce reprezintă o inovație. Cu privire la aspectul metodologic urmărit aici, constatăm următoarele: în prefață (paragraful privitor la „Publicarea materialului"), după ce se consemnează faptul că pentru hărțile lingvistice au fost selectate răspunsurile reflectând „o deosebită varietate sau constituie arii în cadrul graiurilor olteneşti", se formulează următorul criteriu referitor la redactarea sub formă de MN: „atunci când fenomenele lingvistice constituie arii mai mult sau mai puțin unitare pe întreg teritoriul anchetat" (Cazacu 1967: VIII). Aceiaşi termeni îi regăsim şi pentru volumele următoare: „S-au inclus, ca material lingvistic necartografiat, răspunsurile la întrebările care nu prezentau un interes deosebit din punctul de vedere al ariei de răspândire" (Cazacu 1969: IX; cf şi NALR–Olt. 1980: X).

2.2.1.2. Trecând peste limitări de tipul celor pe care le-am citat anterior, în *Prefața* la primul volum din atlasul Moldovei şi Bucovinei, pentru selecția răspunsurilor ce au fost redactate ca texte MN s-a pus accentul pe încărcătura de informații din datele obținute la o anumită întrebare, referirea fiind la acelea care prezentau „o relativă uniformitate din punct de vedere lexical, uneori şi fonetic; a fost luat în considerare şi numărul redus de completări şi comentarii [ale subiecților] pe marginea acestor răspunsuri" (NALR–Mold. Bucov. 1987: VII).

2.2.1.3. Fără să se precizeze criteriile de selecție, autorii atlasului regional al Munteniei şi Dobrogei menționează doar faptul că, pentru răspunsurile tipărite ca MN, „s-a renunțat la existența unei secțiuni aparte în volum, ca în atlasul Olteniei" şi că acestea apar „în coloanele laterale ale paginii, în afara conturului hărții, în spațiul rămas disponibil", soluție „dictată de imperative ținând de economia de spațiu tipografic" (ALRR–Munt.Dobr. 1996: VIII). Subliniem faptul că, astfel, în parte, este preluat sistemul ALR 1940 privitor la publicarea pe aceeaşi pagină atât a hărților, cât şi a răspunsurilor sub formă de MN, la întrebări din acelaşi grup tematic, învecinate ca număr de ordine în *Chestionarul* NALR (în continuare: Q), o formulă favorabilă studiului ulterior.

2.2.1.4. Nicio precizare, de asemenea, privind motivația de la baza selecției răspunsurilor publicate ca MN nici în ALRR–Mar. 1997, volum ce cuprinde toate textele redactate ca atare reprezentând răspunsuri la întrebările din întreg chestionarul (cf. şi § 1.2.1), o absență deficitară şi din altă perspectivă (cf. § 3.1.1).

2.2.1.5. Cea mai generală formulare, apelând parcă la conlucrarea cititorului avizat, se găseşte în prefața vol. I din atlasul Transilvaniei: pe hărți au fost publicate răspunsurile constituind materialul „care, prin problemele de lexic şi fonetică pe care le cuprinde, *s-a pretat să fie cartografiat* [evidențierea grafică ne aparține]; răspunsurile la celelalte întrebări din această primă parte a capitolului [din chestionar] sunt date pe planşe ca material necartografiat" (ALRR–Trans.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

1992: VI–VII); trebuie să deducem că răspunsurile în cauză au fost evaluate ca mai puțin interesante din punct de vedere lexical sau/şi fonetic.

> Prin această formulare, ca şi prin cele din prefața unor volume din atlasul Olteniei, citate anterior, informațiilor cuprinse în răspunsurile respective pare să li se atribuie caracteristica de a fi mai puțin relevante dialectologic (de fapt, „areologic”!), dar aceasta nu pune sub semnul întrebării importanța lor din perspectivă fonetică sau lexicologică şi, implicit, nici utilizarea, ulterioară, din perspectivă lexicografică (cf. § 2.2.2.1–2.2.2.3).

2.2.2. Punerea în practică: viziunea de livrare într-o prelucrare parțială a materialului

2.2.2.0. Plasarea în proiecții cum sunt cele schițate în § 2.2.1.1 şi 2.2.1.3–2.2.1.5 apare deja ca destul de puțin promițătoare referitor la aspectul în care sunt redactate textele MN (de tip „listă”) din atlasele citate, din perspectiva preluării şi utilizării lor lexicografice.

2.2.2.1. În volumele din atlasul regional al Olteniei, de pildă, în textele de tip MN, prima poziție este ocupată, obligatoriu, de răspunsul din primul pct. de anchetă din rețeaua acestui atlas, **901**, chiar dacă lexemul (fonetismul) din acest punct este singular, a doua poziție revenindu-i răspunsului din pct. următor (902), iarăşi indiferent de numărul atestărilor, şi aşa mai departe.

[a] De exemplu, răspunsurile la întrebarea [736] VĂTRAI[1] „attisoir, tisonnier” din Q sunt redactate astfel (peste tot, când elemente de transcriere fonetică sau informații asupra faptelor morfologice nu interesează pentru discuția de față, renunțăm la reproducerea lor):

> zgândărar[i]: **901**;
> vătrar; -trare: 902;
> vătrai, [corectat] vătrar: 903;
> vătrar[i]; -trare: 904 (toate, răspunsuri unice, cu o singură atestare).

Răspunsul cu cele mai multe atestări (43), prezent începând cu pct. 905, *vătrai; -traie*, caracteristic aşadar celor mai multe idiolecte din Oltenia, ocupă abia a cincea poziție. Printr-o astfel de grupare, ne confruntăm cu o anumită viziune de sistematizare a autorilor acestui atlas (lăsând la o parte faptul că tipul *vătrai* reapare, apoi, în cuprinsul textului MN cu numeroase atestări, de regulă variante fonetice şi/sau în grupări sinonimice, după răspunsul *cârlig*, din pct. 911 şi 962, de pe poziția a şasea; NALR–Olt. 1970: 259).

[b] Pentru exactitatea înfățişării modelului, precizăm faptul că, în situațiile în care răspunsul din pct. 901 (sau din pct. următor) este atestat în mai multe pct. de anchetă, toate aceste ocurențe sunt „adunate” pe poziția respectivă, tratare pe care o putem numi *cumulativă*; de exemplu:

> cenuşă: **901** + alte peste 30 de puncte;
> cenuşe: 902 + alte peste 40 de puncte;

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

cenuşe, sperlă: 917 etc. (acelaşi volum, aceeaşi pagină, întrebarea [738] CENUŞĂ „cendre”; *ibidem*).

Menționăm faptul că, şi în cele ce urmează, nu luăm în discuție inadvertențe şi excepții, de diferite tipuri.

2.2.2.2. Pentru atlasul Munteniei şi Dobrogei constatăm, ca notă generală, aceeaşi procedură; de exemplu, referindu-ne la răspunsuri relevante pentru acest atlas şi având în vedere, pentru economie de spațiu, cazurile de mai sus [a] şi [b], ne-am oprit la situațiile următoare (precizăm că primul pct. de anchetă din rețeaua atlasului regional al Munteniei şi Dobrogei este **671**):

[a] Răspunsuri la întrebarea [67] MĂ PIEPTĂN „je me peigne”:

– dau pă cap, dreg păru, țesăl păru, mă pieptăn: **671**;
– mă piaptăn: 672 + alte 26 de pct.;
– mă pieptăn: 673 + alte peste 80 de pct., aceasta fiind cea mai frecventă formă pentru graiurile de tip muntenesc; urmează şi alte variante/nuanțe ale pronunțării, respectiv alți termeni (ALRR–Munt.Dobr. 1996: 78–79).

[b] Răspunsuri la întrebarea [322] RINICHI „rein”:

– rinik′ [tinerii], rărunk′e, rărunk′ [bătrânii]: **671**;
– rinik′, rărunk′ [bătrânii]: 672;
– rînik′: 673 + alte 10 pct.;
– rinik′: 674 + alte peste o sută de pct., cea mai frecventă formă pentru graiurile de tip muntenesc, devenită, cu pronunția respectivă, normă literară; nu putem trece cu vederea peste faptul că unele dintre formele notate în primele poziții reapar, apoi, în continuarea textului MN respectiv (*ibidem*: 203).

[c] Răspunsuri la întrebarea [130] GEANĂ „cil”:

– sprânceană: **671**, 776 [probabil rezultatul unei confuzii!];
– geană: 672 + alte o sută de pct., atestări cu trei variante principale de transcriere a pronunțării, la care se adaugă, apoi, alte câteva zeci de pct., reprezentând alte nuanțe de rostire; *geană* este, evident, cel mai frecvent termen, cu rostirea cea mai frecventă pentru graiurile de tip muntenesc, devenită literară (*ibidem*: 129).

2.2.2.3. Cu aceeaşi situație ne confruntăm în atlasul Transilvaniei; câteva exemplificări (menționăm faptul că primul pct. de anchetă din rețeaua ALRR–Trans. Este **241**):

[a] Răspunsuri la întrebarea [1160] (dinții) SE STREPEZESC „(les dents sont) agacées”:

– străpezăsc: **241**;
– să sterpezăsc^{u}: 242;
– să serbezăsc^{u}: 243;
– sarbezăsc^{u}: 244;
– să serbezăsc^{u}: 245, 261;
– să trepetesc: 246;
– străpețăsc: 247;

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

– străpedesc: 248;
– strepezăsc: 249 + alte 25 de pct.;
– exact aceeaşi formă, *strepezăsc*, dar precedată de pronumele reflexiv în forma *să*, apare, apoi, în alte 23 de pct. şi ocupă abia poziția 18 în textul MN respectiv, deşi reprezintă forma/pronunția curentă în graiurile din Transilvania (ALRR–Trans. 2006: 79);

[b] Răspunsuri la întrebarea [1354] HAITĂ (de lupi) „bande (de loups)”:

– noajă: **241**, 248;
– haită: 242, 243 etc.; la o analiză atentă, se constată că *haită*, un termen curent în graiurile din Transilvania, apare însă distribuit, în economia redactării textului MN respectiv, în trei grupuri tipologice masive, la distanță unul de altul – din rațiuni de forme diferite ale pluralului, sau de pronunțare a unor vocale –, grupuri despărțite, datorită criteriului pe care îl reprezintă numărul de ordine al pct. de anchetă în care s-au notat diferiți alți termeni, cum sunt *hadă*, *droaie*, *ceată*, *botei*, *ciurdă* etc., cu câte o atestare sau cu doar câte două-trei atestări (*ibidem*: 213).

2.2.3. Este evident că, în situațiile trecute în revistă în § 2.2.2.1–2.2.2.3, în pofida grupărilor (relative) operate, realitățile lingvistice specifice graiurilor din provinciile respective nu pot fi evidențiate, iar, pe de altă parte, preluarea promptă (şi adecvată) a informațiilor de către lexicograf nu este favorizată. Totuşi, este necesar să menționăm faptul că, în multe cazuri, termenul şi formele din pct. **901**, din Oltenia, **671**, din Muntenia şi Dobrogea, şi **241**, din Transilvania, sunt şi cele care apar în numeroase sau chiar în majoritatea punctelor din rețelele de anchetă respective (cf. şi § 2.2.2.1 [b]), astfel că rezervele exprimate imediat anterior trebuie luate sub beneficiu de inventar!

3. Tratarea răspunsurilor din anchete privitoare la fonetică şi lexic sub formă de texte de tip MN cu raportare la perspectiva lexicografică

3.1. Atlasul regional al Maramureşului aplică, oarecum, cel mai fidel modelul ALR 1940, cu *literarizarea* răspunsului unic, sau a două răspunsuri (ale aceluiaşi subiect) ce epuizează inventarul înregistrat în toate pct. din rețea [a], respectiv a celui mai frecvent tip lexical (sau fonetic), situație în care urmează prezentarea, în textul MN, după criterii transparente sau mai puțin transparente, în transcriere fonetică, a sinonimelor sau a variantelor fonetice [b]. Răspund criteriilor de redactare esențială a rezultatelor anchetelor din perspectiva dialectologiei şi, prin extensie, a ofertei pentru lexicografie, grupările tipologice care țin seama de dominante lexicale sau morfologice [c], dar pot fi considerate mai puțin pertinente grupările care nu țin seama de numărul ocurențelor în ceea ce priveşte fonetismul răspunsurilor înregistrate sau tipologia lexicală a acestora, acordându-se prioritate, indiferent de frecvența aparițiilor, răspunsului din pct. **221** [d]; cifra respectivă marchează primul pct. din rețeaua acestui atlas.

3.1.1. Tipologia redactărilor, cu precizarea că, în cele ce urmează, trimiterile sunt la ALRR–Mar. 1997

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

[a] Au fost literarizate, ca simplu rezumat, răspunsurile unice lexical în cazuri cum sunt: FLĂMÂND; FLĂMÂNZI, pct. **221**–244 (p. 279), MĂR; MERE, pct. **221**–244, PARĂ; PERE, pct. **221**–244 (p. 310), SÂMBURE[1]; SÂMBURI, pct. **221**–244 (p. 310) etc. Cu acelaşi statut, pot apărea şi două cuvinte literarizate, ca în cazul răspunsurilor la două întrebări diferite, SÂMBURE[2] ~ MIEZ (pe aceeaşi pagină) sau BUCĂTĂRIE[1] ~ CUHNE (p. 320).

[b] După literarizarea termenului care constituie, aşa cum arată atestările menționate, răspunsul cel mai frecvent, apar, transcrise fonetic, cuvintele reprezentând celelalte răspunsuri, cum se prezintă lucrurile în cazurile rezumate în cele ce urmează.

[b[1]] Răspunsuri la î. [1397] ARC „arc” (p. 317):

– CERC; CERCURI: **221**, 222, 228;
– *cu̯ordă; cord̯*: 233;
– *săğată; -ğeț* [?]: 227 (menționăm faptul că, în cele mai multe pct., nu s-au obținut răspunsuri la întrebarea respectivă);

[b[2]] Răspunsuri la î. [2475] RAŞPĂ[1] „râpe” (p. 360):

– RAŞPĂU; -PAUĂ (DE LEMN): 222–227, 229, 231–234, 239, 240;
– *raşpău*; *-paie*: **221**; urmează, în transcriere fonetică, forme ce redau nuanțe de pronunție ale singularului sau/şi pluralului şi, apoi, termenul *raşpil* şi variante fonetice ale cuvântului respectiv sau variante de plural ale acestuia.

[c] Redactări ale textului MN ce pot fi apreciate din perspectivă utilă lexicografiei găsim în situațiile în care rezultatele anchetei sunt grupate esențial, tipologic, atât când ne referim la lexic ([c[1]], [c[2]]), cât şi la aspecte morfologice ([c[3]]).

[c[1]] Răspunsuri la î. [720] LUMÂNARE (la fântână) „tige (à laquelle est attaché le seau)” (p. 290):

– *rudă*; *ruḍ*: într-un număr de zece pct., intrare urmată de una ce notează o altă variantă de pronunție a aceluiaşi cuvânt;
– *vîrd'ină*; *vîrd'iń*: în patru pct.; intrarea următoare consemnează o altă variantă de pronunție a cuvântului respectiv;
– pe următoarele trei poziții se află răspunsuri notate cu [?], marcând îndoiala anchetatorului cu privire la proprietatea termenului notat; este vorba de cuvintele *furcă*, *stâlp* şi *şt'imp*, ultimul înregistrat chiar în pct. **221**!;

[c[2]] Răspunsuri la î. [1060] CĂPIȚĂ „petite meule de foin” (p. 307):

– tipul lexical „claie”, specific graiurilor maramureşene, cu două intrări, pentru majoritatea pct. de anchetă, ocupă primele poziții;
– *căpt'iță* ocupă poziția următoare, cu atestări în două pct.;

[c[3]] Dacă ne referim la tratarea aspectelor morfologice, specificul regional apare reflectat, de exemplu, în cazul următor: la î. [973] (găina) CLOCEŞTE „(la poule) couve” (p. 302), răspunsurile de tipul „clocé” (cu apocopa ultimei silabe

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

din forma de persoana a treia), majoritare, sunt cuprinse în primele patru intrări (aşadar fără să se țină seama de forma cuvântului-titlu; vezi mai jos, sub d^3), ultima fiind rezervată răspunsurilor (din trei pct.) de tipul „cloceşte”. Şi din această cauză, am putea aprecia distribuția materialului din cazurile de sub [d] doar ca rezultat al inconsecvenței, dacă nu chiar al simplei neatenții.

[d] Grupări tipologice exterioare specificului lucrării apar în cazul prezentării unor răspunsuri din domeniul foneticii [d^1] – [d^2] sau al lexicului [d^3]; subliniem însă faptul că ne referim, uneori, la cazuri singulare.

[d^1] Nejustificată metodologic este distribuția, în textul MN, a variantelor fonetice a răspunsurilor la î. [877] COPITĂ „sabot (du cheval)” (p. 295): primele două intrări sunt ocupate de forme fără palatalizarea labiodentalei, apropiate de pronunția literară, *copită* (zece atestări), pe când *copt'ită* (tot cu zece atestări) ocupă poziția a treia;

[d^2] La fel se prezintă situația atunci când se acordă prioritate, independent de frecvența apariției înregistrărilor, răspunsului din pct. **221**; exemple:

Răspunsuri la î. [65] SUBȚIRE „mince” (p. 275):

– [* = un informator ocazional] *subțîre*; *subțîr*^{i}: **221** (pentru altă nuanță de pronunție a aceluiaşi cuvânt, pct. respectiv revine pe poziția a patra);
– *subțîre*; *subțîr*^{j}: 226 (aceeaşi formă ca mai sus) şi alte pct.; sau:

Răspunsuri la î. [1169] CIREAŞĂ „cerise” (p. 310):

– *čîriaşă*; *-reşă*: **221**;
– *čîriaşă*; *-rieşă*: 224, 225;
– *čîriaşă*; *-reşă*: 222; pozițiile de la a patra până la a opta sunt ocupate de forme înregistrate în câte două, trei sau patru pct.;

[d^3] Gruparea divergentă față de specificul unei lucrări de geografie lingvistică, în ceea ce priveşte lexicul, apare în cazul prezentării răspunsurilor la î. [866] CIREADĂ „troupeau de gros bétail” (p. 295): pe primul loc se află răspunsul, singular, „cireadă” (pct. 236), pe când variantele înregistrate pentru tipul lexical caracteristic graiurilor maramureşene, „ciurdă”, sunt plasate în puncte distribuite pe următoarele şase poziții. În absența precizărilor la care ne-am referit anterior (cf. § 2.2.1.4), am putea considera că redactorii au avut în vedere cuvântul-titlu al întrebării din Q, aparținând limbii literare. O asemenea presupunere ne este îndreptățită şi de alte cazuri; de exemplu, distribuția răspunsurilor la î. [769] STICLĂ „bouteille” (p. 291) este următoarea: primele două intrări sunt ocupate de tipul lexical „sticlă”, cu un total de şapte pct.; în cinci dintre acestea, termenul (cuvântul-titlu al întrebării) este doar numai un dublet (recunoscut de vorbitori ca „termen mai nou”) al răspunsului de tipul „uiagă”, din majoritatea pct. anchetate, specific, de altfel, şi graiurilor maramureşene. Sau: la î. [2201] ANTENE „antennes (de l'abeille)” (p. 343), prima intrare o reprezintă răspunsul, neologic, dat de un tânăr, *anteńe* (pct. **221**), în vreme ce pe următoarele poziții apar răspunsuri cum sunt „mustețe”, „cornițe”, „coarne” ori „simțitoare”.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

3.1.2. Precedenta trecere în revistă evidențiază faptul că, față de tratamentul răspunsurilor selectate pentru textele de tip MN din atlasele regionale ale Olteniei, Transilvaniei şi al Munteniei şi Dobrogei, reprezentând citeriul respectării, aproape lineare, a ordinii strict crescătoare a punctelor de anchetă, în secțiunea consacrată textelor la care ne referim din atlasul Maramureşului se poate constata opțiunea de logicizare a comunicării cu utilizatorul, nu doar dialectolog, ci chiar din perspectiva ofertei pentru lexicograf. Totuşi, în lipsa problematizării demersului şi a fixării unor norme, inconsecvențe cum sunt cele semnalate în ceea ce priveşte, în fond, finalitatea unei lucrări de dialectologie diminuează posibilitatea unei preluări a datelor cu recomandarea şi girul specialistului în domeniu.

3.2. În confruntarea, în cronologie, doar cu aplicarea, selectivă, a criteriului frecvenței cuvintelor-răspunsuri din anchetă, aplicat în ALR II 1940 (referitor numai pentru transcrierea „literarizată"; cf. § 2.1 [b]), şi cu formula prezentării „lineare", dar apelând şi la tratarea de tip *cumulativ*, din volumele I–IV ale atlasului Olteniei, în redactarea textelor de tip MN din atlasul regional al Moldovei şi Bucovinei am optat pentru o tratare structurată, de tip „sinteză", a răspunsurilor, urmărind modul în care rezultatele anchetelor reflectă specificul lingvistic al graiurilor aparținând subdialectului moldovenesc din spațiul geografic dintre Carpații Orientali şi Prut (termenul citat apare, de exemplu, în *Prefața* la vol. IV din NALR–Mold.Bucov.: se publică „un număr de 138 de *sinteze* de tip material necartografiat"; p. IX). Obiectivele acestei viziuni de tratare au fost orientate după (respectiv adaptate la) constatările privitoare la aspectele fonetice, lexicale, morfologice (uneori şi semantice) ale graiurilor numite, o proiecție subsumată tipologiei datelor furnizate de hărțile lingvistice propriu-zise din prima secțiune a volumelor NALR–Mold.Bucov. (aşa-numitele hărți „analitice"), dar, în special de „imaginile" areologice din hărțile, paralele, „interpretative", ca şi din cele „sintetice" (care, de regulă, încheie volumele publicate). Tipologia respectivă a fost identificată şi ghidată, în primul rând, de cunoscuta dualitate lingvistică a graiurilor moldoveneneşti, cu un areal nordic şi unul sudic, deosebit de marcată în domeniul foneticii, dar şi al lexicului.

Criteriul de grupare a răspunsurilor în corpul textului MN îl constituie „adunarea" tuturor atestărilor pentru forme identice sub una şi aceeaşi intrare, reprezentând un anumit tip fonetic sau lexical; privitor la textele MN cu predominantă fonetică, primează numărul ocurențelor, iar, în ceea ce priveşte cele de prim interes lexical, tipul lingvistic. Astfel, textul MN este construit cu intenția realizării unei strcturi coerente, elocventă din perspectiva specificului lingvistic al unei „arii". Evident, în cadrul fiecărei substructuri, este respectată ordinea crescătoare a numerotării punctelor de anchetă.

3.2.1. Privitor la aspectele fonetice, prezentăm doar liniile generale (perfecționate în special odată cu redactarea asistată de calculator introdusă începând cu vol. al III-lea) ale grupării faptelor de diferite categorii: existența realizărilor specifice ale palatalizării labiodentalei surde *f*, pronunțată *ŝ* în aria

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

nordică, față de *h′* în aria sudică, în cuvintele *fiere* (NALR–Mold.Bucov. 1987: 266), *fin* (idem 1997: 234), a labiodentalei sonore *v-* (*ẑ : y/g′*) în *vier* „verrat” (idem 2007: 334), *vişin* (idem 1997: 371–372), *viu*/*vie* (*ibidem*: 249–250).

> În legătură cu ariile „orizontale” şi „verticale” din spațiul subdialectului moldovenesc, cf. Dumistrăcel et alii 2011: 221–231.

Pe de altă parte, pentru arii nordice mai mult sau mai puțin limitate (în special pentru graiurile din Bucovina), conform tratării asumate, au fost evidențiate fonetisme specifice de tipul *ĝoc* față de *ẑoc* (idem 1997: 242), *ĝug* față de *ẑug* (idem 2007: 299), prezența africatei *ḑ* în „buză” (şi „buzat”, „buzată”; idem 1987: 254–255), prezența africatei *ț* față de *ĉ/ŝ* în *țala*! „exclamation pour faire tourner les bœufs attelés à droite” (idem 2007: 305); cf. de asemenea, gruparea relativă a răspunsurilor pe tipurile „albață” – „albeață” (idem 1987: 247), „bat” – „beat” (idem 1997: 237), respectiv a pronunțiilor „cămeşă” – „cămaşă” – „camaşă” (idem 2014: 338), „şuier” – „fluier” (pers. 1 sg. a indic. prez. al verbului „a fluiera”; idem 1987: 257) etc.

3.2.2. Cele mai elocvente cazuri de ilustrare, prin tratarea ca sinteze de tip MN, a distribuției trăsăturilor specifice graiurilor din partea de nord a Moldovei față de cele din Moldova de sud ne-au fost furnizate de aspecte lexicale cum sunt opozițiile „ogradă” – „bătătură” („terrain foulé, le devant de la maison”; idem 1997: 263), „căldare” – „găleată” („seau”; *ibidem*: 301); „ştiră” – „stearpă/starpă” „(vache) stérile” (*ibidem*: 309), după cum, pentru aria restrânsă nordică (bucovineană), ilustrative sunt „calupuri” de tipul „grumaz” față de „gât” (idem 1987: 257), „şufladă” față de „saltar” („sertar”; idem 1997: 292–293), „sanceu” față de „sanie” (idem 2007: 303) etc.

În tratarea răspunsurilor privind fonetica şi lexicul, schema (generală) a punerii în pagină a materialelor este aceea a grupării pe tipuri lingvistice, criteriul tipologic fiind asociat cu cel al frecvenței atestărilor unei forme sau variante şi, evident, cu cel al ordinii crescătoare a numerotării punctelor de anchetă.

Astfel, ca structură de ansamblu, în textul MN, primele poziții (intrări) sunt ocupate (în ordinea descrescătoare) de variante fonetice reprezentând răspunsurile pentru termenul cel mai frecvent atestat (de sine stătător sau/şi în sintagme). În consecință, rezultă o substructură constituind ceea ce numim un prim „calup” tipologic lexical, în care sunt plasate toate formele aparținându-i acestuia. În continuare, sunt selectate un al doilea, un al treilea, respectiv un al patrulea etc. tip lexical, redactate după aceeaşi formulă, rezultatul fiind o structură pe forme şi variante pornind de la intrarea primă, cea cu cele mai multe atestări, până la intrări-răspunsuri cu câte două-trei atestări, respectiv cu atestare unică.

Atunci când există răspunsuri cu mai multe tipuri lexicale (actualizarea a doi sau mai mulți termeni într-o sinonimie sui-generis), ordinea prezentării răspunsurilor este aceea pe care o schițăm în continuare, cu mențiunea că primul pct. din rețeaua de anchetă a NALR–Mold. Bucov. este **461**.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

3.2.2.1. Fonetică. Exemplificăm tratarea unui MN de tip preponderent fonetic rezumând redactarea răspunsurilor la î. [1432] ALUAT „pâte”, NALR–Mold. Bucov. 2014: 324:

– alu̯ᵘát: 471 + alte 57 pct.;
– aluát: 469 + alte 44 pct.;
– alu̯u̯át: 481 + alte 36 pct.;
– al̯u̯át: 486 + alte 7 pct.;
– alu̯u̯átu [a.]: 548 + alte 3 pct.;
– aluátᵘ: 615 + alte 2 pct.;
– alu̯u̯át: 475 + 1 pct.;
– alu̯o̯át: **461**.

În continuare sunt date răspunsurile ce apar, de asemenea, în câte un singur pct., în ordinea crescătoare a numerotării, reflectând nuanțe de articulare a sunetelor (închideri, deschideri, afonizări, grade de perceptibilitate a vocalelor etc.); în partea finală sunt consemnate sinonimii nesemnificative (de ex., „aluat” + „pâne”, „plămădeală”, „plămădeț”, „cocă”), respectiv apariția ca unic răspuns a unor asemenea termeni.

3.2.2.2. Lexicul. În ceea ce privește aspectul lexical, în textele MN este selectat, pentru prima poziție, așa cum am precizat, termenul obținut cel mai frecvent ca răspuns, însoțit, într-un „calup”, de variantele sale fonetice și de apariția cuvântului în diferite sintagme, urmate de răspunsurile „combinate”.

Pentru situația în care am înregistrat doi termeni, ca schemă „ideală”, rezumăm redactarea răspunsurilor la î. [1427] CIUR „crible”, NALR–Mold. Bucov. 2014: 328

– CIUR (aplicăm literarizarea de tip ALR II; cf. § 2.1. [b]): 470 etc.;
– CIUR + DÂRMOI: 612 etc.;
– DÂRMOI (DÂRMON): 632 etc.;
– DÂRMOI + CIUR: 616.

Pentru situația în care am înregistrat trei termeni, rezumăm redactarea răspunsurilor la î. [1404] MUSCĂ „mouche”, NALR–Mold. Bucov. 2014: 282 (cu selectarea unor fonetisme esențiale):

A. a[1]: ***muscî/-â/-ă*** (cu pl. *muști/-e/muștʲ*) [tipul lexical majoritar];
a[2]: *muscâ/-î* + *gîzâ/-î* (cu pl. *gîzâ/-î/gîz*);
a[3]: *muscă/-â* + *borză/-â* (cu pl. *borză/-â*).

B. b[1]: ***gîzâ/-ă/-î*** (cu pl. *gîzâ/-î/gîz*) [al doilea termen ca frecvență];
b[2]: *gîzâ/-ă* + *muscâ/-ă* (cu pl. *muști/-e/muștʲ*);

C. c[1]: ***bîză*** (cu pl. *bîză*) [o singură atestare);
c[2]: *bîzâ* (cu pl. *bîzâ/bîz*) + *muscâ* (cu pl. *muști*) [două atestări];
c[3]: *bîzâ* + *muscă* + *gîză* [o singură atestare].

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

Explicând schema, precizăm că, atunci când în anchetă au fost înregistrați doi termeni ca răspuns la aceeaşi întrebare, termeni pe care îi notăm prin [A] şi [B], ordinea prezentării urmează formula generală:

1. [A] + [a^1], [a^2], [a^3] etc., notațiile respective reprezentând variante fonetice după criteriul frecvenței şi, în cazul numărului egal de ocurențe, al ordinii crescătoare a numerotării punctelor de anchetă;
1′. Umează, după caz, răspunsurile sintagmatice în componența cărora [A] reprezintă termenul-bază [Ax], [Ay] etc.;
1″. tot sub [A] sunt enumerate, prin anticiparea celui de-al doilea tip lexical, combinațiile tipului [A] cu tipul [B];
2. [B] + [b^1], [b^2], [b^3] etc., serie urmată de sintagmele în componența cărora intră [B] şi de combinațiile acestui tip lexical cu [A].

Iată şi formula tip (posibilă/adaptabilă) a tratării răspunsurilor ce reprezintă trei tipuri lexicale, [A], [B], [C]:

1. [A] + [a^1], [a^2], [a^3] etc., urmate de [Ax], [Ay];
[A+B];
[A+C];
2. [B] + [b^1], [b^2], [b^3] etc., urmate de [Bx], [By];
[B+A];
[B+C];
3. [C] + [c^1], [c^2], [c^3] etc., urmate de [Cx], [Cy];
[C+A];
[C+B].

3.3. Diferențieri din clasele trecute sumar în revistă anterior referitoare la problemele de fonetică sau de lexic arată faptul că, în special în atlasul regional al Moldovei şi Bucovinei, repartiția, inițială, a materialelor pentru tratarea în texte de tip sinteze MN nu a fost dictată de importanța redusă, în cazurile respective, a rezultatelor anchetei din perspectiva caracteristicilor dialectale, respectiv a posibilității de a evidenția arii dialectale (vezi § 2.2.1.1, 2.2.1.5), ceea ce ar însemna şi limitarea ofertei pentru lexicograf. Punctul de plecare pentru distribuția între hărți (analitice) şi sinteze de tip MN l-a constituit, în general, o diversitate relativ mai redusă a răspunsurilor în cel de al doilea caz, ceea ce a condus şi la proiecția structurii de tratare. Nu este mai puțin adevărat că s-a ținut seama şi de echilibrarea, din punct de vedere editorial, a părților/secțiunilor unui volum tipărit, în corelație cu numărul întrebărilor dintr-o anumită porțiune a Q.

4. Textele de tip MN şi problemele de semantică

4.0.1. Răspunsurile la întrebările din Q care urmăresc semantica unor termeni, în special când este vorba de întrebări „directe”, redactate sub formă de MN, constituie terenul cel mai favorabil în ceea ce priveşte oferta, pentru lexicograf, a rezultatelor anchetelor. În cele mai multe cazuri de care ne ocupăm în continuare luăm în discuție termeni care oferă adevărate provocări pentru evaluare.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

4.0.2. Precizăm, mai întâi, faptul că nu a existat un criteriu precis formulat inițial referitor la prezentarea ca hărți propriu-zise, respectiv ca texte MN a răspunsurilor obținute la întrebările directe [D], redactorii alegând, de la caz la caz, modalitatea tratării. Dat fiind faptul că Ion Mării a întreprins o extinsă şi pertinentă analiză a problematicii, inclusiv a reuşitelor, ca şi a neîmplinirii prestațiilor privind hărțile (şi textele de tip MN) „lexicale semantice/semasiologice" în atlasele lingvistice româneşti (Mării 2002: 122–165), precizăm că, în cele ce urmează, ne vom referi doar la modul şi măsura în care, în unele dintre atlasele regionale românești, textele de tip MN reprezintă „prelucrări" lexicografice ale materialelor respective şi, de asemenea, faptul că ne vom opri doar asupra aspectelor relevante din anumite atlase.

4.1. Prezentarea „lineară" a rezultatelor anchetei

4.1.1. Nu există aspecte relevante, din perspectiva urmărită, în volumele din atlasul regional al Olteniei, în care rezultatele anchetelor privind semantica au fost redactate curent (şi, considerăm, nepertinent lexicografic) pe hărți obişnuite, în regimul de completări, sub II, a răspunsurilor din punctele de anchetă de pe hărți (ceea ce, de fapt, modifică statutul secțiunii respective). O situație comparabilă se găseşte şi în cazul volumelor din atlasul regional al Munteniei şi Dobrogei, unde modalitatea de redactare a răspunsurilor sub formă de MN este, ca regulă generală, cea „lineară" şi, când materialul o permite, „cumulativă", formulă ce poate fi recunoscută, de asemenea, parțial, în atlasul regional al Maramureşului, atunci când se dă prioritate răspunsului din primul punct al rețelei de anchetă, dar, parțial, şi în cel al Moldovei şi Bucovinei, în situații în care diversitatea ori insignifianța răspunsurilor nu au permis o sistematizare semantică propriu-zisă (cf. § 4.3.1, [b^2]).

4.1.2. „Linearitatea" este caracteristica redactării, în texte de tip MN, a răspunsurilor la întrebări de tip semantic în volume din atlasul regional al Maramureşului, caz în care şi numărul redus de puncte (20) a putut determina renunțarea la sistematizări. Iată structura câtorva texte MN (toate trimiterile sunt la ALRR–Mar. 1997):

[a] Răspunsuri la î. [1039] HAMBAR^2 („les sens du mot *hambar*")

– #, ∞ (niciun răspuns): 221–240 (p. 305);

[b] Răspunsuri la î. [1325] TUFĂ („les sens du mot *tufă*")

– sub [II], se dau toate formele înregistrate pentru acest termen;
– sub [III], precizarea semantică: „În toate localitățile, TUFĂ are sensul de ALUN. În câteva localități s-a înregistrat şi forma *corč*; *corčuri* 'tufă': 221, 225 ..." (p. 315);

[c] Răspunsuri la î. [1649] PRIHODIŞTE („les sens du mot *prihodişte*")

– *príhod'işt'ĕ*: 223 = nume topic, fânaț;
– *prihód'işt'ĕ*: 232, 234, 238 = nume topic;
– *prihód*: 231, 235;
– #: 221, 224, 226–230, 233, 236, 237, 239, 240 (p. 330).

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

4.1.3. Trebuie să notăm faptul că, mai mult ca sigur, tratarea aspectelor semantice în atlasele regionale la care ne-am referit anterior a avut ca model felul cum a procedat Emil Petrovici în puținele cazuri similare din ALR II; de exemplu, în textul MN în care sunt înregistrate răspunsurile la întrebarea, cuadruplă, „Dintre cuvintele BURTĂ, FOALE, PÂNTECE, RÂNZĂ, pe care le cunoaşteți şi ce înseamnă fiecare?”, întreg materialul este înregistrat (şi prin corelarea cu răspunsurile la alte întrebări) în ordinea punctelor de anchetă, de la 2 la 987 (ALR 1040: 39).

4.2. Cu diferențe pornind de la tipologia răspunsurilor, dar şi de punere în pagină, atlasul regional al Transilvaniei şi cel al Moldovei şi Bucovinei au optat, în textele de tip MN publicate, pentru o prelucrare logică a materialului, realizând, în funcție de rezultatele anchetelor, adevărate sinteze semantice: în general, diferențele se referă la statutul conferit secțiunii numerotate cu [II]. Este cunoscut faptul că, pe hărțile „analitice”, această secțiune cuprinde continuarea răspunsurilor notate pentru noțiunea urmărită în punctele de anchetă de pe hartă (aşadar material „brut”), în secțiunea [III] fiind notate comentarii ale redactorilor asupra înregistrărilor, de diferite categorii: observații privind ansamblul răspunsurilor şi/sau „conduita”, respectiv reacții ale subiecților în cursul anchetei, corelații, de interes tematic, cu diverse hărți, eventual considerații privind interpretarea răspunsurilor etc.; aşadar această secțiune este una „exegetică”.

4.2.0. În redactarea textelor de tip MN „semantice”, în atlasul Transilvaniei, ca formulă de sistematizare performantă, secțiunea [II] a fost segmentată, de regulă, în două subsecțiuni: sub *A* au fost date „Formele” (deci materialul „brut”), iar sub *B* „Sensurile”, secțiunea [III] păstrându-şi profilul la care ne-am referit anterior. În atlasul Moldovei şi Bucovinei găsim tratări diferite, în funcție de informațiile puse la dispoziție de materialul colectat. Considerăm că formula „ideală” din punct de vedere lexicografic este aceea în care secțiunea [III] este rezervată sistematizării, exegetice, de tip lexicografic, a semnificației termenilor înregistrați ca răspunsuri la întrebările [D]. În situațiile în care răspunsurile nu oferă posibilitatea sistematizării de acest tip, sensurile cuvintelor înregistrate se dau, totuşi, sub II, în funcție de variantele fonetice şi morfologice ale acestora (vezi, *infra*, sensurile verbului din enunțul „sog [pâinea]”), respectiv după delimitarea unor grupuri semantice de bază (pentru „Sensurile cuvântului *runc*”); în ambele cazuri au fost prezentate, în întregime, răspunsurile date de subiecți (inclusiv formulările acestora privind semnificația termenilor).

Notăm şi faptul că, la fel ca şi la redactarea hărților „analitice” şi a textelor MN în care sunt date răspunsurile la întrebări „indirecte”, am introdus, începând cu ultimul volum (2014) o nouă secțiune, [IV], în care am făcut corelații cu texte „dialectale” din volumele publicate de noi în care apar termenii respectivi, sau cu fotografii ale „realiilor” publicate în cuprinsul acestor volume.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

4.2.1. Modelul prelucrării optime a răspunsurilor la întrebări de tip semantic în atlasul Transilvaniei poate fi urmărit în cele câteva exemple pe care le prezentăm, rezumativ:

[a] Pentru o comparație directă, rezumăm tratarea răspunsurilor pentru TUFĂ (ALRR–Trans. 2006: 306):

– [II] A. *Formele*: (prezentarea obișnuită; opt intrări);
– [II] B. *Sensurile*: „alun”(se dau pct. respective); „grup de lăstari care cresc dintr-o rădăcină” (se dau pct. respective); „alun” + „grup de lăstari care cresc dintr-o rădăcină” (la fel); – [= nu s-a înregistrat sensul], un plasament surprinzător al acestei situații pentru pct. 288, care putea fi lăsată la sfârșit); „grup de lăstari care cresc dintr-o rădăcină” + „grup de tulpini care cresc laolaltă, apropiate (cartofi, fasole, urzici etc.)” (se dau pct. respective); „fag” [?] (pct. 407); „fagul cu trunchi scurt, de până la 2–3 metri și cu coroană bogată” (pct. 426).

[b] Răspunsuri la î. [1290] CODRU („les sens du mot *codru*”; *ibidem*: 298), sub II:

– [A] *Formele*: (prezentarea obișnuită; 12 intrări);
– [B] *Sensurile*: au fost ierarhizate în nu mai puțin de 29 de intrări, „pădure” fiind cel mai obișnuit sens atribuit cuvântului respectiv; numeroase formulări se referă la același sens, în construcții în care termenul este urmat de determinări diverse („mare”, „bătrână”), unele aleatorii, cum ar fi „pădure rărită, frumoasă”, „~, dar și poiană”, sau „pădurice mai mică”, „poiană în mijlocul pădurii”, „fânaț natural, lângă pădure” etc.

4.2.2. Dispersia semantică descrisă mai sus privind utilizarea unui cuvânt din inventarul limbii literare, dar care poate avea un statut aparte în limbaje specializate („tehnolecte”), reflectate de idiolecte, este una ușor de înțeles și, de fapt, prin anchetele dialectale se urmărește *vorbirea*, și nu conformitatea, în raport cu norma.

4.3. În atlasul regional al Moldovei și Bucovinei, pentru textele MN de tip semantic, după experiența primului volum privitoare la redactarea hărților „semantice”, cu prezentarea sensurilor în funcție de ordinea punctuală a cuvintelor/formelor înregistrate (cf. NALR–Mold.Bucov. 1987, harta 76, VINTRE „bas-ventre”), am avut ca reper schema sistematizării tipologice a răspunsurilor, aplicată la hărți de tip „analitic”.

4.3.1. Ca prototip pentru formula de sistematizare „ideală”, trimitem, de exemplu, la NALR–Mold. Bucov. 2007, harta 242, „Ce înțelegeți prin cuvântul PĂCURAR?”, pentru care, după înregistrarea, sub II, a variantelor de pronunțare a termenului în toate punctele din rețeaua de anchetă, sensurile atribuite acestuia de subiecți apar sistematizate, sub III, în cinci grupe, de la „cioban” (cu numeroase subdiviziuni), la [pl.] „Păcurari, numele unei străzi din Iași”.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

4.3.2. Formulele aplicate în textele MN de tip semantic din atlasul regional al Moldovei şi Bucovinei, ilustrând viziunea de prelucrare lexicografică a materialelor din anchete, sunt cele pe care le prezentăm în continuare.

[a] Sinteze semantice propriu-zise, posibile datorită rezultatelor anchetei, ca în situațiile următoare:

– Răspunsuri la î. [662] SCHELĂ[2] („les sens du mot *schelă*"); întrebarea este formulată astfel: „La ce (mai) spuneți schelă?" (prin comparație cu întrebarea precedentă, referitoare la construcția auxiliară provizorie servind ca suport muncitorilor ce lucrează la înălțime). Iată structura acestui text MN (NALR–Mold. Bucov. 1997: 258):

> – Sub II: se dă materialul lexical şi fonetic „brut", în ordinea frecvenței apariției variantelor înregistrate (*şk'eli*; *şt'eli*) şi a numerotării crescătoare a punctelor de anchetă;
> – Sub III: sunt distinse patru categorii de semnificații, pe care le rezumăm: *A*. „construcție, eşafodaj" (cu subclase cum ar fi „pe care lucrează zidarii"; „suport pentru cei care clădesc fânul"; „cadru de lemn ce se pune pe coşul carului la transportul fânului"; „amenajare la săpături în pământ"; *B*. „loc amenajat" („la malul apei" /„pentru plute"; „în pădure, pentru fixarea grămezilor de lemne"; *C*. „punte mobilă folosită pentru descărcarea mărfurilor (de pe nave; din vagoane de cale ferată)"; *D*. sensuri diverse, printre care „depozit", „instalație în formă de scară", dar şi „petrecere deşănțată, în casa unei femei uşuratice" şi, în sfârşit, valoarea de toponim a cuvântului.
>
> N.B. Nu am putut face o comparație cu alte atlase întrucât, spre surprinderea noastră, răspunsurile la întrebarea pentru SCHELĂ[2] lipsesc atât din atlasul Maramureşului, cât şi din cel al Transilvaniei, deşi, în acesta din urmă, vol. III, p. 12, în nota de sub III, la harta 264, SCHELĂ (la zidărie)[1], î. [662], se compară unul dintre termenii obținuți în anchetă cu rezultate ale răspunsurilor la î. [663], referitoare la SCHELĂ[2]!

Pentru comparația deja amorsată, trimitem, rezumativ, şi la răspunsurile pentru î. [1325] TUFĂ („La ce ziceți *tufă*?"; NALR–Mold.Bucov. 2014: 289–291!):

> – Sub II, ca material lexical şi fonetic „brut", au fost înregistrate informațiile obținute de la fiecare subiect din cele 210 pct. de anchetă, însoțite de comentariile acestora privind sensul cuvântului;
> – Sub III, ca „exegeză" semantică a redactorilor, sunt distinse şapte grupuri de sensuri; de exemplu, pentru sensul 1, „arbust", sunt marcate particularizări de tipul „de alun"; „de vie"; „de răchită"; „de lozie"; „de coacăze"; „de salcie"; „de *păltinele*"; „de măceş"; „de trandafir"; „de corn"; „de lemnul-Domnului"; „de cătină"; „de *cacadâr*"; „de ienupăr"; „de liliac"; „de *mustereț*"; „de sânger"'„de păducel". Sau, „grupul de tulpini care cresc dintr-o rădăcină comună" (sensul 5) poate fi „de fasole"; „de spini"; „de buruieni"; „de cartofi"; „de urzici"; „de *tarahon*"; „de leuştean"; „de pelin"; „de mazăre" etc.

[b] Sistematizările semantice parțiale, în funcție de materialul rezultat din anchetă, se prezintă în două ipostaze, ca grupare după distingerea sensurilor de bază, sau în formula de tip MN cu răspunsuri la întrebări indirecte (cf. § 4.2.0).

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

[b[1]] Distingerea sensurilor de bază, în cadrul prezentării, sub II, a materialului „brut”:

Răspunsuri la î. [1326] RUNC („les sens du mot *runc*”):

> – *runc* a fost recunoscut de cei mai mulți dintre subiecții care au răspuns la întrebare doar ca prezent în toponime locale (diviziunea A de sub II); unii l-au identificat și ca entopic (B), termenul fiind explicat de aceștia destul de imprecis pentru a permite o sistematizare semantică propriu-zisă (NALR–Mold. Bucov. 2014: 291–292).
>
> De altfel, o situație asemănătoare întâlnim și în atlasul regional al Transilvaniei, care notează, majoritar, absența termenului; se consemnează ca sensuri, punctual, doar „lovitură” (?), respectiv „poiană mică într-o pădure”, iar sub III i se înregistrează apariția „în nume topice” (ALRR–Trans. 2006: 306).
>
> În sfârșit, este de menționat și faptul că termenul *runc* este unul cu un statut aparte în inventarul limbii comune: în DLR 1975, s.v., definiția acestuia este destul de puțin precisă: „loc într-o pădure unde copacii au fost tăiați/doborâți de vânt, care se păşunează” etc.

[b[2]] Redactarea în formula de text tip MN cu răspunsuri la întrebări indirecte, sub II, ca material „brut”:

Răspunsuri la î. [1436] SOG (pâinea) („j’arrondis un morceau de la pâte déjà pétrie dans le pétrin”); formularea întrebării: „Ziceți «eu sog» (pâinea)? Ce înseamnă când spuneți «(eu) sog (pâinea)?»”:

> – sensurile, uneori doar simple „tatonări”, apar prezentate în succesiunea frecvenței formelor obținute de la subiecți, fiind urmate de explicații sau numai aproximări cu privire la uz: tipul „sugesc” (pct. 476: „dau pâinea prin făină înainte de a o pune în tavă”; 477: „se mai frământă puțin aluatul ca să se mai întărească”; 479..., 488..., 488..., 496..., 554..., 625), „sogesc” (urmează pct.), „stugesc” (la fel), „sulgesc” (la fel) (NALR–Mold. Bucov. 2014: 325). Notăm și faptul că, în mai mult de jumătatea punctelor anchetate din rețeaua atlasului Moldovei și Bucovinei, însuși termenul respectiv nu era cunoscut. Prin comparație cu prezentarea „lineară” (punct cu punct, în ordinea strict crescătoare a punctelor de anchetă), acest tip de redactare reprezintă, totuși, o minimă sistematizare.

5. Din perspectiva preluării informațiilor pentru demersul lexicografic, o primă formă de verificare a funcționalității redactărilor de tip „sinteză” a textelor MN în atlasul regional al Moldovei și Bucovinei o reprezintă confruntarea acestora cu structura adevăratei „scheme” de tratare lexicografică, în articolele din „Indicele de cuvinte și forme” ale fiecărui volum din *Atlasul* nostru, alcătuite pentru oricare din cuvintele-bază la care ne-am referit anterior. Astfel, sistematizarea articolelor din *Indice* are ca punct de plecare sinteza MN, completată, aici, cu datele din alte surse, reprezentând alte texte MN, privitoare la termeni din același grup onomasiologic, sau diferite hărți. Sunt constatări ce se pot face, de exemplu, pentru termenii *schelă* (însoțit de variantele *schele*, *șcheală*, *șchelă*, *șchele*; NALR–Mold. Bucov. 1997: XXX) sau *tufă* (pentru care se consemnează peste douăzeci de sintagme, începând cu *tufă de arin* și ~ *de barabule*, până la ~ *de trandafir* și ~ *de vie*;

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

idem 2014: LXIII). De altfel, aceeaşi este situaţia şi pentru alte atlase regionale; cf., de exemplu, schemele de articole din „Indicele alfabetic al termenilor” de la vol. IV al atlasului regional al Transilvaniei pentru cuvintele *codru* sau *tufă* (ALRR–Trans. 2006: 298, respectiv 306).

6. Fişarea experimentală, de tip lexicografic, a unor texte de tip MN elaborate după grile cu optică generală de sistematizare conduce spre concluzia că abordările respective constituie adevărate materiale „prefabricate” pentru redactarea revizuită a articolelor corespunzătoare din DLR. Dintr-o perspectivă mai largă, ne referim, de exemplu, la preluări „cumulative” din atlasul regional al Olteniei (cf. § 2.2.2.1 [b]), dar şi din alte atlase (§ 2.2.3), la soluții din atlasul regional al Maramureşului cum sunt „literarizarea” termenilor reprezentând răspunsuri unice sau majoritare (§ 3.1 [a], [b]), sau la grupări ale răspunsurilor pe criterii fonetice şi/sau lexicale, în atlasul regional al Moldovei şi Bucovinei (§ 3.2.1–3.2.2). Avem însă în vedere, în special, sintezele din perspectivă semantică din atlasul Transilvaniei (§ 4.2.1) şi din cel al Moldovei şi Bucovinei (§ 4.3.1 [a], [b[1]]). Dacă la acestea adăugăm confruntarea, deosebit de utilă, dintre textele MN şi articolele din indici, care facilitează documentarea lexicografică, avem convingerea că am adus argumente privind importanța utilizării rezultatelor obținute în cercetările de geografie lingvistică (avem în vedere, bineînțeles, şi hărțile lingvistice) pentru redactarea articolelor din forma revizuită şi actualizată a *Dicționarului*-tezaur al Academiei Române.

II. Problema „literarizării” aşa-numitelor „texte dialectale” în varianta revizuită a DLR[2]

0.1. Terminologie. Atunci când, în proiectarea formei revizuite şi actualizate a DLR se discută despre utilizarea, pentru documentare suplimentară, a corpusurilor de texte înregistrate şi publicate de dialectologi (în special în cadrul programelor naționale NALR şi ALRR), printre rezervele exprimate este şi aceea că respectivele texte sunt „dialectale”, aşadar ar privi studiul variației diatopice a dacoromânei şi nu ar interesa actualizarea articolelor din dicționarul tezaur (cf. şi I § 0.2).

În realitate, aşa cum am arătat şi altă dată (Dumistrăcel 2014: 120), adjectivul respectiv caracterizează doar una dintre trăsăturile textelor publicate în urma înregistrărilor din anchetele dialectale. Ținând seama de elementele de bază ale întreprinderii, suntem, de fapt, în prezența unor texte *orale* (de vreme ce se înregistrează un anumit «canal», vorbirea), ce trebuie recunoscute, din perspectiva «mesajului», ca *etnotexte*, respectiv *sociotexte* (ultimul aspect exemplar ilustrat,

[2] Această secțiune din articolul de față are la bază comunicarea intitulată *Preluarea, adaptarea şi literarizarea textelor orale în registru dialectal în* ***Dicționarul limbii române*** *al Academiei*, prezentată de aceiaşi autori la masa rotundă „Probleme ale literarizării textului dialectal”, din cadrul Simpozionului Internațional de Lingvistică, ediția a VI-a, al Institutului de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Bucureşti, 29–30 mai 2015.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

de pildă, încă de culegerea *Graiul nostru*, vol. I, 1906), şi, numai din punctul de vedere al «codului», ca *texte dialectale*, trăsături cărora li se poate adăuga, pentru faza publicării, caracteristica de *texte transcrise fonetic*.

> În legătură cu aceste distincții terminologice, trebuie reținut şi faptul că prima inițiativă de gen din România a fost prezentată de Al. Rosetti, în „Bulletin linguistique", 1933, drept înregistrare de „textes oraux", sintagmă folosită apoi ca titlu pentru o serie de studii publicate sub semnătura lui Dumitru Şandru în revista respectivă.

Şi, de fapt, textele „orale" din corpusurile publicate de dialectologi au fost cu succes utilizate nu numai pentru studiul coordonării „în dacoromâna vorbită" (Magdalena Vulpe), respectiv a subordonării „în vorbirea populară românească" (Sabina Teiuş), ci şi din perspectiva pragmaticii (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Magdalena Manu Magda), aspecte asupra cărora ne-am oprit pe larg, discutând problema utilizării textelor orale în registru dialectal ca date pentru exegeze lingvistice (Dumistrăcel 2014: passim). În aceste condiții, surprinde orice îndoială în ceea ce priveşte necesitatea şi importanța folosirii textelor în discuție, ca informație şi enunțuri, în redactarea DLR (asupra proiectului privind includerea lor în *Bibliografia* lucrării, cf. supra A. § 0.2).

0.2. Antecedente. Fiind vorba despre continuarea seriei Puşcariu a DLR, trebuie să reamintim şi faptul, important, că surse similare au fost utilizate, în mod firesc, în seria la care ne-am referit; este destul să menționăm doar monografii interdisciplinare cum sunt cele semnate de Ovid Densusianu, Tache Papahagi, Victor Păcală, Sofronie Liuba şi Aurelie Iana etc., la care putem adăuga culegerea „Graiul nostru", dar şi texte şi glosare publicate în „Grai şi suflet", „Bulletin linguistique" şi altele. Se impune evidența că textele orale publicate de dialectologi în ultimele şapte decenii se prezintă, ca profil şi valoare documentară, cel puțin la nivelul surselor de tipul celor pe care, selectiv, le-am citat anterior. Or, nu credem că, pentru o eventuală „uniformizare", s-ar putea opta pentru eliminarea informațiilor din lucrări publicate în secolele al XIX-lea – al XX-lea. De fapt, în principiu, în aceeaşi măsură se pune şi problema utilizării informațiilor de pe hărțile atlaselor lingvistice, ca şi din textele de tip MN, de care ne-am ocupat în prima secțiune din acest articol (A).

0.3. Acceptând ideea că se va ajunge la încheierea că *textele orale în registru dialectal* (în continuare: TOD) au deplin drept de cetate printre sursele documentare ale DLR, o problemă de principiu care se pune imediat este aceea a măsurii în care preluarea unor enunțuri din acestea şi reproducerea lor ca citate ilustrative în articolele dicționarului vor răspunde necesității de a ilustra variația diatopică a dacoromânei, dat fiind faptul că normele de redactare ale acestuia prevăd folosirea unor paranteze privind circulația limitată a unor cuvinte, variante sau forme, de tipul (Ban.), (Bucov.), (Mar.), (Mold.), (Munt), (Olt.) şi (Transilv.), ca să nu mai vorbim de indicația (dial. = dialectal). În aceste condiții, considerăm

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

că este greu de acceptat ca, după marcaje diatopice de acest fel, în corpul unui articol să apară citate în care trăsăturile regionale prezente în izvoare să fie ignorate, într-o măsură mai mare sau mai mică, utilizatorului livrându-i-se un enunț în limba literară. Pe de altă parte, intervine şi faptul că în volume din seriile DA şi DLR, când, având statutul de citate, au fost preluate enunțuri din surse de tipul la care ne-am referit imediat *supra*, a fost frecvent reprodus aspectul regional/dialectal din publicația respectivă, indiferent de sistemul de transcreiere folosit de autorii studiilor (aspect la care ne vom referi şi în cele ce urmează).

0.4. De altfel, opțiunea respectivă este chiar una fundamentată printr-un paragraf din secțiunea intitulată „Câteva îndrumări pentru folosirea Dicționarului", ce urmează *Introducerii* la DLR 1965–1968: XVIII, sub forma unei liste de „*Semne speciale* folosite pentru a reproduce pronunțarea unor cuvinte regionale apărute în izvoare". Aici apar numai o parte din literele care nu se găsesc în grafia „oficială" a limbii române, cum sunt:

– literele ce reprezintă convenții ad-hoc pentru reproducerea pronunției literare, de tipul *ĉ*/*ĝ*, pentru grafiile *c*/*g* + *e*, *i*, dar reprezentând şi africatizarea dentalelor *t*/*d* sau reflexe ale palatalizării bilabialelor *p*, *b*;

– *k*′/*g*′ pentru grafiile *che*/*chi*, respectiv *ghe/ghi* sau reflexe ale palatalizării bilabialelor *p*, *b*;

– literele cu semne diacritice pentru pronunții dialectale sau regionale propriu-zise, de tipul *ŝ*/*ẑ*, *ş*′ (lipseşte „perechea" sonoră: *j* ʽ), *t*′/*d*′, *n*′, *l*′;

– *k*′/*g*′, *h*′, reprezentând rezultatul palatalizării bilabialelor *p*/*b* + *i*, respectiv al labiodentalei *f*;

– semne marcând deschiderea vocalelor etc.

Observăm, în primul rând, că toate caracterele grafice cu diacritice la care ne-am referit inițial au fost preluate chiar din sistemul de transcriere fonetică al ALR, cu o singură excepție, *ŭ*, redând un „timbru rotunjit al consoanelor finale, în *bradŭ* «brad»", această grafie prezentă în sistemul de transcriere fonetică utilizat, de exemplu, în *Graiul nostru* (unde, în schimb, apare şi *ĭ*, absent din lista DLR). În al doilea rând, remarcăm imprecizia formulării introductive din DLR: nu este vorba de sunete ce apar „în pronunțarea unor *cuvinte regionale*", ci, în principiu, în pronunțarea oricăror cuvinte din TOD.

0.5. Ținând cont de îndreptățite puncte de vedere exprimate în favoarea simplificării transcrierii, exprimate de Andrei Avram (la care găsim frecvent referiri la distincția ce trebuie făcută între „literarizare" şi „literalizare", precum şi la exegeza privitoare la această problemă; cf. Avram 2014: passim), în continuare, atunci când analizăm modul cum au fost reproduse în volume din DA şi DLR citate din surse cu profil dialectal ne interesează problematica recunoaşterii, în redactarea articolelor din seria revizuită a DLR, a statutului TOD, din perspectiva alegerii, oricum simplificate, a fonetismelor capabile să reflecte, la diferite niveluri,

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

specificul local al citatelor ilustrative. Precizăm, totodată, că nu ne-am propus recomandarea *anumitor norme de transcriere*, ci doar facilitarea opțiunilor, printr-o prezentare sumară şi prin analiza, la acelaşi nivel, a resurselor.

0.6. Observații generale privind transcrierea fonetică, punctuația şi grafia. Problema sistemelor diferite de transcriere (fonetică) intervine în special în ceea ce priveşte textele din surse de tipul celor la care ne-am referit în § 0.2 (în continuare [α]), dar există diferențe de redare a fluxului vorbirii şi în ceea ce priveşte convențiile grafice chiar în TOD din corpusuri în care se foloseşte sistemul de transcriere al ALR [β]. Astfel, în ALRT II, TD–Olt. sau Teaha CN [β^1], se foloseşte punctuația şi ortografia scrierii oficiale, cu prezența virgulei, a punctului, a majusculelor etc., pe când în Porțile de Fier, TD-Munt., TD–Mold. Bucov., Bistr.N., Marin–Mărgărit, s-a adoptat sistemul cu „bare oblice" (care marchează unități intonaționale vs. unități semantico-sintactice; cf. § 2.1.5.3), după cum s-a renunțat şi la majusculă etc. [β^2]. Or, în volume din DA şi DLR, sunt preluate enunțuri atât din surse din categoria [α], a căror reproducere nu poate fi modificată, cât şi din categoriile [β^1] şi β^2], situație în care, pentru nivelul DLR, cu cititori de diferite formații culturale, ne pare convenabilă adoptarea soluției din [β^1].

1. Constatări privind preluarea şi reproducerea TOD în DLR

Pe baza documentării pentru discuția de față am constatat, în primul rând, că, în asigurarea bazei de date pentru redactarea DLR, nu se poate vorbi de respectarea unei conduite precise în ceea ce priveşte fişarea regionalismelor: din surse de profil regional ce fac parte din bibliografia dicționarului nu au fost extrase cuvinte care este evident că interesau, şi nu numai din textele propriu-zise, ci chiar nici din glosarele lucrărilor respective. Prezentăm câteva situații:

> – În DLR X/5, nu figurează verbul (a) *stută̆i* „a asmuți", înregistrat de D. Şandru 1937: 145, pentru Valea Almăjului, în enunțul „m-o stutăit ku kîńiy" (propunere de literarizare: „m-o stutăit cu cînii"); de remarcat că „Bulletin linguistique", revista în care este publicat studiul lui D. Şandru, figurează în *Bibliografia* DLR;
> – În DLR XIV, nu figurează subst. *zecelnic* explicat „posesor de zece prăjini de pământ" în glosarul de la vol. II din *Graiul nostru*; ambele volume din această culegere figurează, de asemena, în *Bibliografia* menționată.

Mai important este faptul că, în ceea ce priveşte „literarizarea", în pofida aceloraşi norme generale, se procedează cu totul diferit, de la caz la caz (eventual de la volum la volum sau de la o echipă de lucru la alta), rezultatele, diferite, fiind „omologate" de comisia de revizie finală – dacă în atribuțiile acestei comisii intră şi o obligație de acest gen.

1.1. Pentru afirmația precedentă, prezentăm cazuri opuse de tratament ([a] şi [b]).
[a] preluare maximum literarizată:
textul

> „Fáśĕ đi̯ cu̯o̯jă đĕ áńin fárbă ńágră...; đi̯ cu̯o̯jă đĕ frásîn,... vî́năt̆ă" (ALRT II: 3)

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

este reprodus sub forma

„Face de coajă de anin farbă neagră...; de coajă de frasin,... vînătă” (DLR XIII/3, s.v. *vînăt*).

[b] Pe de altă parte, constatăm preluarea cvasi-integrală, neselectivă, a semnelor privind trăsăturile populare sau dialectale, în cazuri cum sunt următoarele:

[b^1] textul

„De ti̯-o diot'$^{k'}$át bore̯ásă cu ót'$^{k'}$i mńḗrî̯i... Ńimńícă să nu-s^{t}‿h'í̯i̯ě (ALRT II: 154)

este preluat sub forma

„De ti-o diot'at boreasă cu och**i** [sic!] mńerîi... Ńimńică să nu-s hiie” (DLR VI, s.v. *mieriu*);

[b^2] textul

„Tĭ-oĭ arunca/ În ńijlocu stîniĭ,/ În zburdu oilor,/ Şî-n źocu ńeilor” (GRAIUL, I: 298)

este preluat sub forma

„**Ți**-oi [sic!] arunca în ńijlocu stânii, În zburdu oilor, Şî-n ẑocu ńeilor” (DLR XIV, s.v. *zburdă*).

Pentru cazuri în care se procedează la literarizare, concludent este felul cum se reflectă cunoştințele lexicografului în ceea ce priveşte valoarea semnelor ce marchează pronunții dialectale sau regionale.

Ca exemplificare, prezentăm, în continuare, următoarele două situații:

[c] un *i̯* (semivocalic), dintr-o pronunție cu diftongare „țărănească”, este interpretat ca plenison, ceea ce duce la forme literarizate false.

[c^1] textul

[o femeie duce] „o u̯ā́lă cu ápă ş-o strái̯ță cu n^{u}ǫ́u̯ă colăcúț, vămi̯ę́r^{i}, şî nu̯ǫ́u̯ă luminúță [...]” (ALRT II: 36)

este transpus astfel:

„O femeie duce o oală cu apă ş-o straiță cu nouă colăcuți, vămieri şi nouă luminuță” (DLR XIII/1, s.v. *vămier*, ‘colac mic care se dă de pomană la înmormântare’; de la *vamă*).

S-a obținut, astfel, un cuvânt trisilabic **vămier*; de fapt, forma de plural în graiul din Crişana este bisilabică.

[c^2] textul

„cîn vedĭa pe śineva venĭind pe drum […] da vĭéstă la oameniĭ care munśĭa (GRAIUL, I: 5–6)

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

este transpus astfel:

„Cîn' vedea pe cineva venind pe drum…, da viestă la oamenii care muncea" (DLR XIII/2, s.v. *veste*).

În felul acesta, s-a obținut un cuvânt trisilabic; transcrierea literarizată a cuvântului la care ne referim trebuie să fie *vestă*;

[d] $^{-u}$ (final, afon), este interpretat ca vocală plenisonă;

textul

„îi̯ prę verd'i̯óc grîu̯u vost^{u}, mai̯ lásă-l să se cu̯ácă" (Teaha CN: 280)

este transpus astfel:

„Îi pre verdioc grîuu vostu, mai lasă-l să se cuacă" (DLR XIII/2, s.v. *verdioc*);

or, adjectivul posesiv, în graiul crișean, se pronunță *vost* (monosilabic), nu *vostu*.

1.2. În expunerea de față, pentru discuția anunțată, selectăm, ca și până acum, exemple doar din câteva izvoare de TOD, reprezentând folosirea sistemelor de transcriere de tipul [α] (GRAIUL, BL – Șandru) și de tipurile [β^1] (ALRT II, TD Olt., Teaha CN) și [β^2] (TD–Munt., TD–Mold. Bucov.).

2. Examinarea nivelurilor de reprezentare a trăsăturilor fonetice care ilustrează vorbirea „populară", „regională" și „dialectală"

2.0. Pentru completarea bazei documentare a DLR în ceea ce privește TOD avem în vedere și excerptarea altor corpusuri recente, dar analiza de față pornește, în primul rând, de la culegerile realizate în cadrul programelor NALR și ALRR. Dat fiind locul important pe care îl ocupă acestea, în general, în literatura și în exegeza de specialitate de astăzi, termenul nostru de referință îl reprezintă sistemul de transcriere fonetică al *Atlasului lingvistic român*, adică cel implementat de Pușcariu – Pop – Petrovici de la primele publicații din acest prim proiect național, sistem prezentat în tabelele care însoțesc fiecare volum de hărți și de texte din seriile ALR I, ALR II, NALR și ALRR (Bistrița-Năsăud, Porțile de Fier etc.), pentru texte cu transcrierea de tip [β^1]. Pentru texte cu transcrierea de tip [β^2], începând cu TD–Munt. I 1973: XVII–XVIII, XXVII, lista a fost completată cu indicațiile privind folosirea „barelor oblice".

Reprezentând, de la începutul investigațiilor pentru seriile NALR și ALRR, „abecedarul" de instruire a anchetatorilor, aceste liste capătă statut de LEGENDA, adică de adevărată cheie de lectură pentru orice utilizator al hărților și al textelor de tip MN, respectiv al TOD, dar devine un ghid indispensabil pentru preluarea și transliterarea enunțurilor din astfel de izvoare de către lexicograf. Ignorarea lor, în lipsa instruirii speciale a lexicografilor, sau neglijarea lor pot duce la anomalii privind rezultatele literarizării, așa cum s-a putut constata mai sus, în analiza diftongării „țărănești", a lui -u /final/ etc.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

2.1. Secţiuni. Lista pe care o discutăm, intitulată *Transcrierea fonetică*, are secţiunile următoare: prima, fără titlu, [A], cuprinde inventarul tuturor literelor folosite în transcrierea fonetică a atlaselor, inclusiv a celor utilizate cu semne diacritice, de la *a* la *ź*; [B] „Semne diacritice”; [C] „Alte semne”; [D] „Prescurtări”. Pentru discuţia de faţă, pornim de la fapte cu caracter grafic general şi de la cele care reprezintă simboluri în legătură cu defăşurarea anchetei, utile pentru interpretarea felului cum este reflectată şi redată vorbirea, pentru a ajunge la cele care reprezintă fapte de transcriere fonetică propriu-zisă în legătură cu sunetele. Ca punct de referinţă, pornim de la ALRT II: IX–XIV.

2.1.1. În afara abrevierilor curente din lucrările de lingvistică (privind categorii gramaticale, idiomuri etc.), din secţiunea [D] sunt de reţinut, pentru elemente ale paraverbalului, [AL] „formă rostită allegro” şi [L] „formă rostită lento”; paralel, ca semne convenţionale-simboluri privind reacţii ale subiecţilor la întrebarea anchetatorului şi la intervenţii, respectiv observaţii ale acestuia, apar: [ε] „arată că informatorul a ezitat înainte de a da forma pe care o reproducem”; [k] „pus înaintea unui cuvânt arată că informatorul s-a corectat”; [σ] „pus înaintea unui cuvânt arată că anchetatorul a sugerat cuvântul”; [R] „formă recentă”. Menţionăm că, pe parcurs, în ceea ce priveşte intervenţiile anchetatorului, s-a adăugat [ρ], pentru a marca revenirea asupra întrebării, insistenţa anchetatorului, iar în ceea ce priveşte indicarea vârstei ori sexului utilizatorilor unui cuvânt sau unui fonetism, [T] „tinerii”, [V] „vechi”, [B] „bătrânii”; [F] „femeile”, majoritatea preluate din inventarul de semne şi simboluri de la volumele de hărţi. S-au adăugat şi alte simboluri: # [= termenul întrebat nu există], ∞ [= obiectul sau obiceiul nu există în localitate), * [= informator ocazional].

2.1.2. Cele mai multe dintre „semnele” din secţiunea [C] reflectă preocuparea de *prevenire* a lectorului: exactitatea formelor aparent aberante, pronunţii indistincte, pronunţarea într-un singur grup fonetic a două sau mai multe cuvinte deosebite în scrierea obişnuită (fenomenul de *sandhi*); în sfârşit, simbolul [!] este întrebuinţat pentru a indica „ilaritatea” subiectului sau a celor de faţă în timpul anchetei în legătură cu fapte înregistrate ca atare.

2.1.3. În secţiunea [B] sunt inventariate semnele diacritice ce însoţesc literele obişnuite ale alfabetului limbii române, în transcrierea fonetică, pentru a marca pronunţii în special dialectale, dar şi articulări „normale” ori chiar accidentale.

2.1.3.1. În ceea ce priveşte vocalele: nazalitatea şi afonia (în diferite grade); grade ale închiderii şi deschiderii; caracterul semivocalic; diftongii cu elemente egale; accentul (principal, secundar, dinamic); lungimea şi scurtimea; nuanţe vocalice intermediare.

2.1.3.2. În ceea ce priveşte consoanele: gradul palatalizării; articularea incompletă a nazalelor.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

2.1.3.3. Pentru vocale şi consoane: gradul de perceptibilitate.

Menționăm că „semnele” respective, de interes deosebit pentru foneticieni, reprezintă, cumva, scoaterea în factori comuni a celor întrebuințate în redarea pronunțiilor dialectele a consoanelor din secțiunea la care ne referim în continuare.

2.1.4. Cea mai cuprinzătoare secțiune a listei pe care o prezentăm, tot sumar, o constituie tabelul [A], tinzând spre complet, al sunetelor ce reflectă variația diatopică a limbii române, ordonat după lista alfabetului românesc, căreia i s-au adăugat, ad-hoc, câteva litere împrumutate din alte alfabete; o situație specială: sunt inserate şi litere ale alfabetului grecesc, pentru reproducerea unor sunete din dialecte din sudul Dunării (de tipul δ, γ, ρ).

> Menționăm, pe de altă parte, că pentru fiecare literă de bază sau cu diacritice este dat corespondentul „cel mai apropiat” din sistemul de transcriere fonetică propus de Daniel Jones în 1928 şi omologat de „Association Phonétique Internationale” şi, de asemenea, faptul că prezentăm cele mai importante nuanțe de pronunție, numai pentru anumite litere marcate cu anumite diacritice (necuprinse în secțiunea [B]) care pot provoca dificultăți de interpretare lectorului nespecializat în fonetică.

2.1.5. Ne oprim numai asupra unora din cele mai importante nuanțe de pronunție şi doar pentru anumite sunete, marcate prin litere cu anumite diacritice (necuprinse în secțiunea [B]) care pot provoca dificultăți de interpretare lectorului nespecializat în fonetică. Avem în vedere litere cu diacritice fără corespondent grafic în scrierea normală, după ALRT II, dar şi pentru alte situații (marcate cu +), care nu sunt cuprinse în „Transcrierea fonetică”, ci pot fi recunoscute în descrierea trăsăturilor fonetice ale unor graiuri. Precizăm, totodată, că selecția pe care o prezentăm în continuare, cu titlul de exemplificare, are în vedere următoarele fapte:

– în principiu, situațiile de interpretare şi de transcriere care intervin în ceea ce priveşte palatalizarea consoanelor în graiurile din Moldova, menționând faptul că un tablou de ansamblu în ceea ce priveşte acest fenomen, după amănunțite discuții din corpul studiului, a fost realizat de Avram 2014: 16–17, autor care pune accent pe identificarea etimonului regionalismului;

– nu interesează, aici, de exemplu, nuanțele de închidere a unor vocale (*e* sau *o*), nazalizarea vocalelor, respectiv anumite grade şi nuanțe de înmuiere şi palatalizare a dentalelor, velarizarea consoanei *n* etc., situații în care sunetul de bază este uşor recunoscut, indiferent de semnele diacritice care însoțesc litera.

2.1.5.1. Vocale:

ä → [e] „cea mai deschisă vocală din seria anterioară... în bucovineanul *päle* = *piele*”

ö = „vocală anterioară labială, cu deschidere mijlocie... în ung. *cör* ‘cerc’

ü = „vocala cea mai închisă din seria anterioară labială; în magh. *fül*” ‘ureche’

2.1.5.2. Consoane:

ĉ → [*ce*], în munt. *ĉer* = *cer* (dar şi *ĉine* = *cine*)

č → [c + e, i], în maram. *čăr* = *cer*, *čînč* = *cinci*

ć → [t + e, i], în băn. *fraće* = *frate*, *ćinăr* = *tânăr*

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

+ĉ → [*che, chi*], în *veĉe* = *veche*, *oĉ* = *ochi*, în graiuri din Transilvania
ḑ → [z], în mold *ḑîc* = *zic*
ĝ → [*ge*, *gi*], în munt. *ĝer* = *ger*, *ĝinere* = *ginere*
+ĝ → [d + e̯a], în transilv. *ĝal* = *deal*
+ĝ → [*ghe*, *ghi*], în *ĝem* = *ghem*, *ĝimpe* = *ghimpe*, în graiuri din Transilvania
ğ→ [g + e, i)], în maram. *ğăr* = *ger*
+g' → [b + i], în mold. *g'ini* = *bine*
+g' → [v + i], în mold. *g'iță̆l* = *viței*
χ → [h], în munt. *χainĕ*
+h' → [f + i], în mold. *h'ir* = *fir*
k' → [p + i], în mold. *k'iŝor* = *picior*
+ń → [m + i], în mold. *ńic* = *mic*
+s → [f + i], în maram. *sir* = *fir*
ŝ → [ĉ], în mold. *faŝi* = *face*
ŝ → [f + i], în mold. *ŝir* = *fir*
ś → [ĉ] în băn. *śinś* = *cinci*
y → [v + i] în mold. *yin* = *vin*
+z → [v + i] în maram. *zin* = *vin*
ẑ → [g + e, i], în mold. *ẑer* = *ger*, *ẑinere* = *ginere*
+ ẑ → [v + i] în mold. *ẑin* = *vin*
+ ẑ → [j + o, u], în mold. *ẑoc* = *joc*, *ẑug* = *jug*
ź → [ĝ] în băn. *źană* = *geană*.

2.1.5.3. Iată şi simbolurile introduse în transcrierea „cu bare oblice” a TOD din programe NALR şi ALRR, care indică organizarea sintactică a enunțurilor orale, respectiv limitele unităților de intonație:

/ (bara simplă) marchează limita unei unități melodice cu intonație non-terminală (corespunzând, în linii generale, virgulei din grafia oficială);

// (bara dublă) marchează limita unei unități melodice cu intonație terminală (corespunzând punctului, respectiv semnului punct şi virgulă).

Barele marchează şi limita unităților melodice cu intonație „de suspensie” (cf. TD–Munt. 1973: XVIII, XXVII).

2.2. Coroborată cu prezența tipurilor de fonetisme constatate în articularea neologismelor pătrunse în graiurile dacoromâneşti, pe baza hărților din ALR I şi ALR II, ierarhizarea faptelor fonetice care, în principiu şi de fapt, pot constitui şi constituie provocări în literarizarea pronunțiilor „dialectale”, reflectate numai parțial în listele din paragraful precedent, poate fi raportată la o propunere de sistematizare de ansamblu cum este cea pe care o prezentăm în cele ce urmează, ap. Dumistrăcel 1978: passim.

Terminologie. Preluăm, după *op.cit*., următoarele accepțiuni ale termenilor de bază utilizați în continuare: *populare* sunt fonetismele „care se întâlnesc în graiurile din toate sau din cea mai mare parte a provinciilor istorice”; *regionale* sunt fonetismele

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

„care apar în arii continui, dar mai ales izolate, în cadrul unor unități dialectale care, în privința trăsăturilor esențiale, se deosebesc unele de altele”; sunt numite *dialectale* „faptele care caracterizează arii unitare dialectale, delimitate ca atare mai mult sau mai puțin precis”, relativizare datorată criteriilor, deosebite, privind stabilirea subdiviziunilor teritoriale ale dacoromânei (Dumistrăcel 1978: 106; 164; 200, cu dezvoltări ale enunțurilor citate și exemplificări minime).

Tabloul de ansamblu al fonetismelor curente în pronunțarea cuvintelor vechi și neologismelor în graiurile dacromâneşti a fost prezentat, în *op. cit*., după următoarele criterii: [Partea I] Fonetisme reprezentând rezultate ale evoluției interne; [Partea a II-a] Fonetisme regionale de proveniență străină.

2.2.1. Secțiunile din [I] sunt următoarele: [1] Fonetisme cu caracter de regularitate specifice vorbirii comune, populare, regionale și dialectale; [2] Fonetisme care se explică prin procese de coarticulare generalizate în grade diferite sau individuale; [3] Forme accidentate; [4] Modificări de accent.

La rândul său, [I.1] cuprinde diviziunile [I.1.1] Tendințe ale vorbirii (de fapt, ale *pronunțării*) comune; [I.1.2] Fonetisme populare; [I.1.3] Fonetisme regionale; [I.1.4] Fonetisme dialectale. În [I.2] sunt analizate rezultatele proceselor de acomodare, asimilare, propagare, diferențiere, disimilare, sincopare, metateză și ale reducerii și creării de grupuri consonantice. Fonetismele „accidentale” prezentate în [I.3] sunt datorate procesului de etimologie populară și așa-numitei „deformări” a împrumuturilor). Modificările de accent analizate ([I.4]) rezultă prin analogie, încadrare morfologică și prin mutarea accentului spre începutul sau spre sfârșitul cuvântului.

Partea a [II-a] are ca principal obiect preluarea, în împrumuturile lexicale din diferite areale ale dacoromânei, a unor fonetisme de origine germană, maghiară și din diverse limbi slave.

2.2.2. Din perspectiva preluării *minimum* literarizate, în DLR, a enunțurilor din TOD, avem în vedere două categorii de fapte fonetice din secțiunile precedente: cele *irelevante* lexicografic și cele *relevante* din aceeași perspectivă.

2.2.2.1. Considerăm ca *irelevante* pentru redactarea DLR și pentru utilizatorul acestuia următoarele categorii de fonetisme (trimitem la mărcile numerice de mai sus):

– tendințe ale pronunțării comune ([I.1]) cum sunt afonizarea finalei cuvântului, diftongarea vocalelor sau evitarea hiatului (*op.cit*., p. 65–106);

– fonetisme „dialectale” (I.1.4]), atunci când faptele caracterizează graiuri din subdialectul de tip „nordic” (*ĝ* : *ẑ*/*ź*; *ĉ* : *ŝ*/*ś*; *z* : *ʒ́*; *j* : *ẑ*/*ź*, palatalizarea dentalelor, *că-* : *k'e-* etc., sau când acstea sunt specifice graiurilor din subdialectul sudic (*ş* : *ş'*; *j* : *j'*; p. 202–236);

– fonetisme regionale (din [I.1.3]) cum sunt prezența lui *-u* (final), palatalizarea labialelor și a labiodentalelor, fenomene ce ar putea fi luate în considerație doar la nivelul preluării minimum literarizate (p. 165–185).

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

2.2.2.2. După aprecierea noastră, sunt *relevante* pentru utilizatorul DLR categorii de fonetisme pe care le prezentăm în ordinea inversă a importanţei lor pentru reflectarea de ansamblu a specificului non-literar al limbii române; distingem între o clasă de „coloratură particulară” şi una de „caracterizare pregnantă”.

2.2.2.2.1. Fapte de „coloratură particulară”:

– fonetisme care se datorează influenţei a diferite limbi străine (II; *op. cit*., p. 307–368);

– formele „necanonice” care sunt rezultatul articulărilor de tipul „acomodare”, „asimilare”, „propagare”, „diferenţiere”, „disimilare”, „sincopare”, „metateză” sau reprezintă reducerea şi crearea de grupuri consonantice, formele „accidentale” (de tip „etimologie populară”), ca şi modificările de accent (p. 289–302);

– fonetisme din categoria „regionale” (cf. [I.1.3]): *ă* (protonic): *a*; închiderea vocalelor (finale) *-ă* şi *-e*; *e* (precedat de *d*, *t*) : *ă*, ca şi sonorizarea fricativelor şi oclusivelor în grupuri cu sonante (în graiurile subdialectului sudic şi în cele din Crişana (p. 165–196);

– fonetisme din categoria „dialectale” (cf. I.1.4), de tipul *h* : ø/*c*; *v* : *f*; *z* : *j*; *ĉe* (*ĉi*) : *k'e* (*k'i*) (p. 236–244);

2.2.2.2.2. Fapte de „caracterizare pregnantă” sunt fonetismele „populare”, clasificate în:

– „transformări determinate de un anumit context fonetic” printre care, de exemplu, „fonetismele cu caracter de regularitate”: *e* : *i*; *o* : *u*; *e* : *ă*; *e̯a* : *a*; *i* : *î*; *a* : *ă*; *ă* : *á*; *ă* : *â*/*î*, finalele dure *ţ*, *z*/*d̯*/, *j* (p. 109–139);

– „fonetisme spontane realizate ocazional” (ø : *a*; ø : *h*; *î* : *u*; *u* : *î*; p. 140–147);

– „fonetisme analogice” propriu-zise (ø : *i* – final afonizat –, *i-* : *î-*) şi „fonetisme analogice rezultate din încadrarea morfologică”: desinenţe, diftongări şi alternanţe fonetice (p. 147–162);

– fonetisme care se explică prin prin procese de coarticulare, generalizate in diferite grade sau individuale (p. 250–287; să nu pierdem din vedere faptul că în TOD avem înregistrate *idiolecte*).

În special fonetismele prezentate în § 2.2.2.2. aparţin categoriei de care trebuie să se ţină seama în preluarea minimum literarizată, în DLR, a enunţurilor din surse „dialectale”, întrucât reflectă pronunţii curente, (astăzi) ne-literare, ale vorbirii româneşti, chiar dacă negeneralizate teritorial. De altfel, în paragrafe finale ale secţiunilor pe care le-am prezent anterior, sunt făcute trimiteri constante la exemple similare (cuvinte vechi şi neologisme) din texte de diferite genuri din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, de exemplu din scrieri începând cu cele ale lui Dimitrie Cantemir, Anton Pann, Dinicu Golescu, ale poeţilor Văcăreşti şi Conachi, până la Petru Maior, Şincai, Budai-Deleanu, Grigore Alexandrescu, Bolintineanu, Eliade, Bolliac, Negruzzi, Russo, Alecsandri, Hasdeu, Slavici, Eminescu, Ibrăileanu sau Coşbuc (*op. cit*., p. 114–115; 120–121; 125–126; 135–136; 140–141; 152–153; 161–162).

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

2.2.3. În continuare, prezentăm numai situația câtorva dintre fonetismele „populare” din TOD care sunt atestate în diverse texte şi în opere ale unor scriitori din diferite zone ale ţării, comentate de Dumistrăcel 1978.

> Precizăm că exemplele de mai jos reprezintă: (a) cuvinte vechi, citate în Dumistrăcel 1978; (b) neologisme din limba veche literară, după *op. cit*.; (c) neologisme din graiurile populare, după aceeaşi sursă. Prin această confruntare, urmărim să evidenţiem „vigoarea” fenomenelor la care ne referim. Totodată, menționăm faptul că, în funcție de limitarea, asumată, a obiectului de studiu, luăm în discuție în primul rând fonetisme din subdialectul moldovenesc.

Exemple (selectiv):

– *e* : *i*; (a): *judicată*, *bilşug*, *cânticel*, *turlili* (pl. a., la Odobescu); *op. cit*., p. 115; (b): *diputat*, *sicret* (la Pann), *sinat* (Dinicu Golescu), *cadință*, *tridint* (Eliade), *influință* (Negruzzi); *op.cit*., p. 115; (c): *diputat*, *călindar*, (a) *diborda*, (a) *diclăra*, *profisoară* (p. 110–111);

– *o* : *u*; (a): *martur* (Alexandrescu); (b): *arbur*/*e*/ (Maior, Eliade, Negruzzi), *secul*, *articul* (Russo), *pericul* (Alecsandri); *op.cit*., p. 120; (c): *arbur*, *avucat*, *doctur*, *camfur*, *pretur*, *batuză* (p. 117–118);

– *e* : *ă*; (a): fonetism curent în scrieri ale lui Russo, Alecsandri; Iancu Văcărescu, Eliade, Alexandrescu, Bolintineanu; (b): *sănat*, *răvoluție* (Petru Maior, Budai-Deleanu); în diferite texte: *posăsie*, *opsărvație*, *săcret*, *săcție*, *răspectiv* (p. 125); (c): *closăt*, *săchestru*, *sănat*, *gazătă*, *şăf*, *luțărnă*, *răcipisie* (p. 121–123);

– *i* > *î*; (a-b): situația este similară cu cea prezentată pentru fonetismul precedent; (c): *permisîie*, *consîlier*, *pozîțîie*, *muzîcă*, *zînc*, *maşînă*, *şîfoner*, *corajîie*, *țîgaret ḑînc* (p. 127–128);

– *a* > *ă*; (a): *bălaur*, *păhar*, *scăieți* (Budai-Deleanu), *sărmală* (Russo); p. 136; (b): *grămatică*, *sălutare* (Eliade), *păradie* (Dinicu Golescu), *băgătel*, *bărbărie*, *bătistă*, *căpital*, *cărieră*, (a) *grătula*, *răport* (Anton Pann), *măşină*, *tirănie*, /istorici/ *lătini* (Maior), (a) *tirăni* (Şincai), *orgănizător* (Russo); p. 136; (c): *călindar*, *cănțălărie*, *jăndar*, *cădastru*, *căsațîie*, *cătolic*, *dăntelă*, *gărdian*, *băratcă* (p. 131–134).

2.2.4. Ca exemplificare privind prezența fonetismelor regionale, în scrierea din secolul al XIX-lea, care se afla, de fapt, în mod practic, în afara problemei respectării unei norme „literare” propriu-zise, prezentăm, în *Anexă*, o serie de citate din scriitori munteni, moldoveni şi din provinciile de la vest şi de la nord de Carpați. Textele respective pot fi apreciate ca reprezentând un model pentru regulile de transcriere minimum literarizată ce trebuie să fie respectate în ceea ce priveşte preluarea TOD în DLR.

Dar, cu scopul de a ilustra manifestarea libertății de redare, în scriere, a pronunției regionale, moldoveneşti în cazul de față, ne referim la aspectul fonetic al operei de început a lui Alexandru Philippide, un lingvist despre care Eugeniu Coşeriu scria, printre altele:

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

„Philippide vorbea şi – mai ales – scria foarte bătrâneşte. Adică el scria o moldovenească ce nu mai era moldovenească cultă a intelectualilor din vremea lui" (Coşeriu 1996: 104).

În fond, scrisul lui Philippide ilustra registrul fonetic al vorbirii moldoveneşti, căruia lingvistul respectiv îi atribuia, şi tacit, statutul de „dialect literar", protestând, la rigoare, faţă de ceea ce el numea „despotismul de la Bucureşti" cu privire la „muntenizarea" limbii literare (Philippide 1910: 47 şi passim; avem în vedere, printre altele, o polemică a acestuia cu Gustav Weigand). Iată fonetisme preluate, în (re)tipărirea, recentă, a unora dintre primele opere lingvistice ale lui Philippide, asupra cărora editorii ne atrag atenţia, sub titlul „forme dialectale moldoveneşti" (citãm doar unele exemple, fără precizările tehnice de context fonetic): *celalalt*, *macar*, *nacaz*; *asămănare*, *galbăn*, *înşălăciune*, *înţăles*, *răpede*; *aşază*, *greşală*, *însamnă*; (să) *arăte*; (a) *mulţămi*; (a) *ave*, *~ be*, *~ dispăre*; (a) *întra*, *întroducere*; *articul*, *secul* (Philippide 1984: I–LIII; vezi şi în *Anexă*).

Este în afara oricărei discuţii faptul că un atare nivel al reproducerii fonetismelor regionale este obligatoriu în preluarea TOD din Moldova, dar şi din zone ale dacoromânei în care sunt prezente aceleaşi fapte lingvistice.

3. Caracteristica expunerilor din volumele de aşa-numite „texte dialectale" ce prezintă interesul lexicografic de a constitui mai ales *etnotexte* (dar şi *sociotexte*) şi necesitatea utilizării lor în DLR sunt uşor de dovedit şi prin extragerea, din acestea, a unor citate ilustrative pentru graiurile din Moldova cuprinzând lexic „normal" ce poate fi valorificat mai ales din perspectivă semantică, dar şi pentru completarea informaţiei privind vocabularul general al limbii române (presupuse arhaisme, derivate, neologisme pentru care nu există atestări în DA sau DLR etc.). Selecţia de citate care urmează reprezintă, totodată, prilejul pentru exemplificarea nivelului propus în ceea ce priveşte preluarea într-o minimă literarizare.

3.0. Discuţia de faţă este, de fapt, şi urmarea stării de spirit provocate de confruntarea lexicografilor cu acumularea, pe baza rezultatelor cercetărilor dialectologice, a unui fond impresionant de informaţii ce depăşesc, aparent, posibilităţile şi normele obişnuite de redactare a unui dicţionar cu articole având şanse de a se prezenta ca structuri organice accesibile, şi nu ca simple inventare de atestări de sensuri şi variante (cf. Dumistrăcel *et alii* 2011: 232–234). Pe lângă faptele discutate în articolul citat, o ilustrare pregnantă a importanţei informaţiilor lexicale din graiuri pentru istoria vocabularului limbii române o constituie şi o analiză a *Dicţionarului graiurilor dacoromâne sudice* (în continuare: DGDS). În pofida dificultăţilor operaţionale provocate de multipla „explozie informaţională" în discuţie, recunoscută ca atare chiar de către dialectologi, adevăratele descoperiri, prin raportare la datele existente în DA şi DLR, în ceea ce priveşte bogăţia semantică, de la nivelul *vorbirii*, a unor cuvinte din fondul principal lexical (cum sunt *furcă* ori *masă*), existenţa unor sintagme ce completează informaţiile privind spaţiile pragmatico-discursive în care apar cuvinte din aceeaşi categorie (de ex., *babă de capete* „femeie bătrână care pregăteşte prescurile şi *capetele* pentru

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

pomeniri, parastase...”), dar mai ales atestarea unor sensuri care justifică logic etimologii (sensul „a mărunți pământul, amestecându-l cu baligă [la răsadniță]”, al vebului /a/ *câlțui*) sunt numai câteva dintre probele ce au fost aduse în favoarea utilizării, selective, desigur, a corpusurilor „dialectale”, pentru profilul şi conținutul seriei revizuite a DLR (cf. Hreapcă 2012[b]: passim).

3.1. Pentru a susține punctele de vedere expuse în paragrafele anterioare, selectăm, din primul volum al culegerii TD–Mold.Bucov., fragmente din expuneri tematice privitoare la practici din domenii ale culturii materiale şi din zone ale spiritualității populare în care apar elemente lexicale a căror prezență ca articole sau cu statutul de completări la articole din DLR apare nu numai ca firească, ci şi, credem, obligatorie. Avem în vedere următoarele situații: sensuri aparte ale unor cuvinte din fondul lexical uzual (*bute*, /a/ *dura*, *gulere*); derivate de la astfel de cuvinte (*arămoi*, /a/ *focări*, *mălăiele*, *cărămidăriu*); sensuri contemporane ale unor cuvinte considerate „învechite” sau aparente arhaisme: (/a/ *zământi*, cf. *zământoc*, *lichium*); neologisme din vorbirea curentă neatestate în dicționare (*vermuz*); în sfârşit, selectăm şi regionalisme propriu-zise (*sprimblă*). Aşa cum anticipam, după trimiterea la textul original, din volumele tipărite [paragraful A], dăm o transcriere cu minimă literarizare, apropiată de forma publicată în izvoarele menționate de fiecare dată, variantă cu relevanță dialectală [în B]; pentru această variantă prezentăm contexte mai extinse; în sfârşit, propunem, paralel, şi o variantă cu literarizare maximă, dar cu relevanță regională şi populară, utilizabilă lexicografic [în C].

3.1.1. Sensuri aparte ale unor cuvinte din fondul lexical uzual: ***bute***, (a) ***dura***; ***gulere***

α. *bute*, în *butea casei*, „casa de locuit, locuința propriu-zisă, cu raportare la ansamblul gospodăriei țărăneşti”

– în DA I/I: *bute*, cf. [4] „parte a morii (nedefinită mai de aproape) H.X.130”

[A]: TD–Mold. Bucov, I/1, p. 30, r. 24–26

ş͡î‿ňi‿-o ars… şî i‿e͝sîli la yíti̦/ uni‿-e͝ă͝ráu‿ legáti̦// ňi‿-o r̄ă̦más núma... bútea̦ cásîi‿ cúm‿îi‿ zî͡ŝim noi‿/ şî yíti̦li şî͝ co̦páŝii̦// [...] [Ce înseamnă asta... „butea casei”?] núma sî͡mpla cásâ̦// núma sî͡mpla ca͝sâ// cása n-o fos^{t}... ársî// ábsolu$^{(t}$ dilóc// nú‿ňi‿-o r̄ămás/dicî͡t símpla cásî//ásta-n̦sámnâ//

[B]

Şî ni-o ars… şî iesîli la yiti, uni-erau legati. Ni-o rămas numa... butea casîi cum îi zîŝim noi, şî yítili şî copaŝii. [...] [Ce înseamnă asta... „butea casei”?] Numa sîmpla casâ. Numa sîmpla casâ. Casa n-o fost... arsî. Absolut diloc. Nu ni-o rămas dicît simpla casî. Asta-nsamnâ.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

[C]
Şî ni-o ars... şî iesîli la viti, uni-erau legati. Ni-o rămas numa... butea casîi cum îi zîcim noi, şî vitili şî copacii. [...]. [Ne-a rămas] numa sîmpla casâ. Casa n-o fost... arsî. [...] Nu ni-o rămas dicât simpla casî.

β. (a) ***dura*** „a ciopli cu barda, pentru a le potrivi destinației, bucățile de lemn din care se fac doagele unui butoi”

– cf., în DLR I/6: (a) *dura*[2] (complementul indică poduri, corăbii, drumuri, clădiri etc.) 1. „a construi, a clădi, a zidi”, respectiv 2. (complementul indică diferite obiecte) „a confecționa, a face, a alcătui”, dar şi *dúră*, s.f. 1. (popular) „roată plină (de metal sau de lemn), fără spițe şi fără butuc”; (rar) „trunchi mic de arbore...”; „(rar) bucată de lemn care se obține prin retezarea buştenilor la capete şi care se foloseşte pentru foc”; (rar) „rotulă”; 2. (popular) „rotița scripetelui de la țele războiului de țesut”; pentru etimologie se trimite la *dura*[1] „interjecție”

[A]: TD–Mold. Bucov., I/2, p. 132

duáźîli cári...péntr-ọm ˌbutóiˌ/tréb^{u}i s^{î} ˌhiˌi^{i} ^{u}uscátiˌ//tă-
iéti cîi sel puţîn sîˌáiˌb-un an di zîli//poˌsîˌhiˌi şîˌ durátiˌ/dacîˌ
nuˌsînˌduráţiˌ/li ieiˌ li dur^{i}ezú/...cu bárdą/dipiˌşi l-eiˌ durá^{t}/
dią-acóleˌli...puiˌ şîˌli...tragˌcuˌfeţálniˌcu/li trag la másî/...
^{d}piˌşi leˌam tras laˌ másî/li puiˌ piˌş^{ie}erc^{u}//bininţálés sî-n^{i}ˌmaiˌ

[B]
Duaźili [...] pentr-om butoi trebui sî h'iii uscati [...], pot sî h'iii şî durati; dacî nu sînt durati, li iei li durez... cu barda; dipi şi l-ei durat, di-acole li... pui şî li... trag cu feţălnicu, li trag la masî, dpi şi le-am tras la masî, li pui pi şerc.

[C]
Doagili [...] pentr-un butoi trebui sî fiii uscati [...], pot sâ fiii şî durati; dacâ nu sînt durati, li iei, li durez... cu barda; dipi ci l-ei durat, di-acole li pui şi li trag cu feţălnicu, li trag la masâ, dipi ci le-am tras la masâ, li pui pi cerc.

γ. ***gulere*** [pl.] „pomană, constând dintr-un colăcel, un ban şi o batistă, care se dă la groapă, la înmormântare”; în DA II/I: [a] „fâşie de pânză cu care se leagă lumânarea la mort”; [b] „batistă sau fâşie de pânză nouă la unul din colțurile căreia este legată o lumânare; se dă de pomană pentru morți”

[A]: TD–Mold. Bucov., I/2, p. 229, r. 7–12; cf. r. 5

c^{u}ólọ t^{u}ò^{t}ˌcé^{e}ĕˌçeˌsă̆ˌcĕrî la ụun[L] mụórt^{f}!/şiˌp-úrmă-l dúce la
grụápî//la grụápă iár ă̆iˌçiˌt^{i}ĕ$^{ş^{v}}$te t^{u}ò^{d}ˌlaˌf^{i}élˌî/şi la grụápă/...
ii-mpárt^{i}ĕ...nó^{u}ˌ[k] dóụosprâzéce gúleręˌsĕˌspúneˌla noi...//cuˌ
cíte ụunˌc^{u}olăc^{ie}el/ụuˌ^{u}úmˌban^{u}/şi ^{u}o batístă//
[Şi gulere se cheamă astea, colăcelul, banul, batista...?]
ă^{ă}ˌaşá!//^{m}dă!/gúlęrĕ//

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

[B]

Şi p-urmă-l duce la gruapî. La gruapî [...] i-mparte... nouo [...] douosprâzeče gulere se spune la noi… Cu cîte un colâčel, un ban şi o batistă. [Şi „gulere” se cheamă astea, colăcelul, banul, batista…?] Aşa! Da!, gulere. [Dar nu-i... ceva mai nou?!] Nu-nu nu, nu-nu! [E din vechi aşa?] Dîn vechi! Dîn vechi, dîn bătrîni, aşa ăi spune gulere...

[C]

Şi p-urmă-l duce la gruapâ. La gruapâ [...] i-mparte... nouo [...] dousprâzece gulere se spune la noi... Cu câte un colăcel, un ban şi o batistă. [...] Dân vechi, dân bătrâni, aşa îi spune, gulere...

3.1.2. Derivate de la cuvinte din fondul lexical uzual: *arămoi*; (a) *focări*; *mălăiele*; *cărămidăriu*

α. *arămoi* „rachiul de calitate, cel mai tare, care curge întâi, la distilat” (cf. *fruntea rachiului*, *picuş*)

– în DA I/I: absent

[A]: TD–Mold. Bucov., I/2, p. 84, r. 5–6, 19–20

5 âšéla dìntâi/i-arăm^oiu//aŝél primu//sî kemá arăm^oiu//
šp^irt^u 1//
arăm^oiu/pi-úrmî-i arămói//aŝéla cîn^d i-albástru//şi-i...
2o dácî nu păzăi lumînárea/luá f^oc/m bániţ-/acólo//^da//

[B]

Aŝela dintâi i-arămoi. Aŝel primu [care curge]. Sî chema arămoi. Spirt. […] Arămoiu, […] aŝela cînd i i-albastru. Şî… dacî nu păzăi lumînarea, lua foc în baniţ-acolo, da.

[C]

Acela dintâi i-arămoi. Acel primu [care curge]. Sâ chema arămoi. Spirt. […] Arămoiu, […] acela cînd i i-albastru. Şî… dacâ nu păzăi lumânarea, lua foc în baniţ-acolo, da.

β. (a) ***focări*** „a pârli în foc butoiul, după ce au fost strânse doagele cu cercuri de fier”;

– în DA II/I: absent; cf. *focar* „acela a cărui meserie e să îngrijască de foc”

[A]: TD–Mold. Bucov., I/2, p. 132–133

aźúţi um bă̆ĭ̆ét şîneva/ca s^îi pui pi şer^c//d^ipi şi le-am pus pi
şerc^u/d^i-ecóle...îl pui ş^ui-l f^uocăréş^c//i^i dau f^uóc^u//c^î d^ipi şi
s-a^u muĭ̆ét/îi...dau cu f^uo^c c^u ápî/ş^î d^ipi şi s-a^u muĭ̆ét gíni/
duáźili/^d-ecóle-l pui ş-ăl tra^gu la şúfâ//la şúfâ/sau la ^un şu-
rú^b//sau cu lă̆nţu/...cî̆ şel mai greu caz^s cî^n nu-i...nu-s aĭ̆éşle//

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

[B]

Dipi ŝi le-am pus [doagele] pi ŝerc, di-ecole... îl pui [butoiul] şî-l focăresc. I dau foc [...], îi dau cu foc cu apî şî dipi ŝi s-au muiet g'ini, duaẑili, d-ecole-l pui ş-ăl trag la şufâ. La şufâ sau la un şurub.

[C]

Dipi ci le-am pus [doagele] pi cerc, de-acole... îl pui [butoiul] şî-l focăresc. Îi dau foc [...], îi dau cu foc cu apâ şî dipi ci s-au muiet bini duagili, de-acole-l pui ş-ăl trag la şufâ. La şufâ sau la un şurub.

γ. *mălăiele* [pl.] „grămezi, la adunat fânul din brazde”;

– în DLR VI: absent

[A]: TD–Mold. Bucov., I/1, p. 172, r. 7–8; cf. r. 12–13

dip-eŝeie dacî vidiem cî sî pălesc.../brazdili puţîn/...li
strîẑem/şî li făŝem mălăiele//aşa sî spuniе//mălăieli//de-acole
m-apucam iar de cuasâ//pi sarî/...înjugam buoii/vinem acasî/-m
puniem cîtiva căldări de apă-m...botoiu/ca sî am pentru-a douuză/
ş-à douuză/plecam iarîş...la coasă//cîrt [k] cît aviem di cuosît!
//nu în tuati zîlili//mă duŝem/di-ecole mălăielil-eŝeli li făŝem
mai mari/puorcuaii/aşa sî...sî spune/puorcuaii/...căpiţ/dipi ŝi-l
lăsam cîtiva zîli/s sî...păluiascî î...porcuaie/îl luuam ş-ăl
căram şî mi-l dipozîtam acasâ//că sî-l am pentru iarnî/pentru
plugăriii...//

[B]

Dip-eŝeie dacî videm cî sî pălesc… brazdili puţîn,… li strînẑém şî li făŝém mălăiele. Aşa sî spuné. Mălăieli. [...] De-acole mălăielil-eŝeli li făŝém mai mari, porcuaii, aşa sî… sî spuné, porcoaii,… căpiţ. Dipi ŝi-l lăsam cîtiva zîli sî sî... păluiascî în... porcuaie, îl luam ş-ăl căram şî mi-l dipozîtam acasâ. Ca sî-l am pentru iarnî, pentru plugăriii.

[C]

Dipi-aceie, dacâ videm câ sâ pălesc... brazdili puţîn..., le strângém şî li făcém mălăiele. Aşa sâ spuné. Mălăieli. [...] De-acole mălăielili-eceli li făcem mai mari, porcoaii, aşa sâ... spuné, porcoaii,… căpiţ. [...]

δ. *cărămidăriu* (galben-~) „galben de culoarea cărămizii”

– în DA I/II: absent

[A]: TD–Mold. Bucov., I/2, p. 125, r. 10–11

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

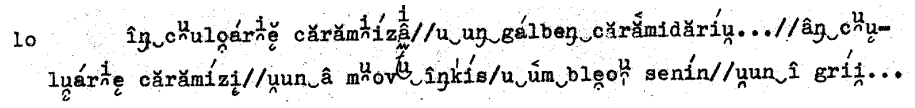

[B]
[Aici avem un galben] în culuarea cărămizâ. Un galben cărămidăriu.

[C]
[Un galben] în culuarea cărămizi. Un galben cărămidăriu.

3.1.3. Sensuri contemporane ale unor cuvinte considerate „învechite” sau aparente arhaisme: (a) *zământi* (cf. *zământoc*), *lichium*

α. (a) **zământi** (a ~) „a sfărâma, cu făcălețul, cocoloașele de făină din ceaun, când se mestecă mămăliga”

– cf. DLR XIV: (a) *zăminti* (învechit) „a (se) neliniști, a se agita; a învălmăși”; cf. *zăminteală*, *zămintitură* (învechite) „învălmășeală” (citate din Dimitrie Cantemir); vezi și *zământoc* „amestec”

[A]: TD-Mold. Bucov., I/2, p. 106, r. 8

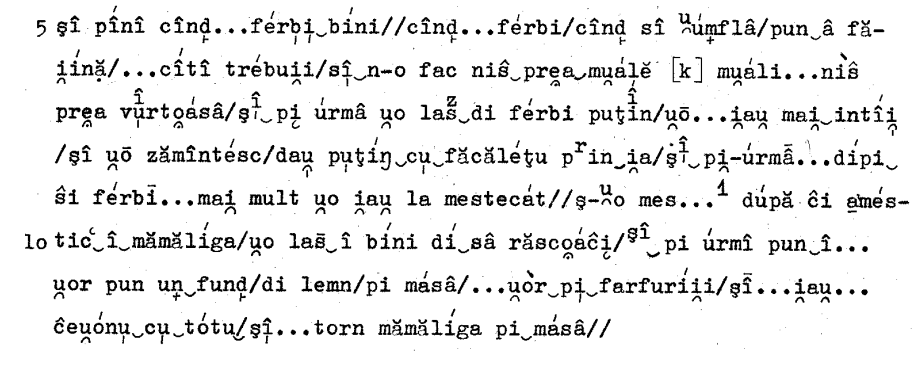

[B]
Cînd… ferbi [apa în ceaun], cînd sî umflâ, pun făină… cîtî trebuii […]. Și pi urmâ o las di ferbi puțin, o… iau mai întîi și o zămîntesc, dau puțin cu făcălețu prin ea și pi-urmî… dipi ȋi ferbi… mai mult o iau la mestecat […]. După ci amestic mămăliga, o las bini di sî răscuaci și pi urmî […] iau ceonu cu totu și… torn mămăliga pi masî.

[C]
Când… ferbi [apa în ceaun], cînd sî umflâ, pun făină… cîtî trebuii […]. Și pi urmâ o las di ferbi puțin, o… iau mai întâi și o zământesc, dau puțin cu făcălețu prin ea și pi-urmâ… dipi ci ferbi… mai mult o iau la mestecat.

β. ***zământoc*** „umplutura plăcintei, formată din brânză, amestecată cu ouă și diferite mirodenii”

– în DLR XIV: absent

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

[A]: TD–Mold. Bucov., I/2, p. 103, r. 16–17; cf. r. 11–13

ă...plăŝínta cu brî̃zî‿sî‿fáŝi-n̥‿félu următór: fáŝim aluu̯átu /péntru fᵘ‿oi̯//púni̥m: dóᵘ‿u̥...trèi̯ u̯óu̯â la...foi̯/záhîr/vanílii̯/... şî̃ făⁱ‿ínî//şî‿li...mui̯ĕ̃m...dác-avèm láptī/lápti//dácî nu...púnim ...ápî căldúţî̥//púni̥ᵐ‿ţái̯ca/c-aşá...sî...vorbéşti la noi̯//púni̥m ţái̯ca...tót‿la‿fel u̯o mui̯ĕ̃m‿în ápâ/şî-i̯ fáŝim àluátu//dúpă aŝéᵉ‿a fáŝim...zămîntócu//ăcòlo puném puţínî drójdii̯...sau̯ ţái̯cî própi̯u-zîs/āşá/...ă...puném: u̯óu̯âli/àmestecát cu lămî́i̯i/...cū...vaňílii̯ⁱ /diferíti mirósurⁱ//ş-apói̯ púnim brî̃za//lì‿púnim um‿pic la răsă-rítᵗ/şî̃-ŝé̥pin̥‿sî-ntíndim̥‿fu̯ái̯a dúpă ŝ-o răsărít...àluu̯átu/-ntíndim̥‿ fu̯ái̯a şî‿púnim...zàmî̥ntóc//

[Umplutura aceea?]

āşá//ᵃşá/ŭmplutùra aŝéᵉ‿a/pî̥ⁱ‿úrmî li fáŝim...li strî̃ẑin̥‿şî‿ li púnin̥‿lā...li púnim la távî//dácî‿li fáŝim la távḁ̂//lḁ...cu̥p-tór//dăcî nu/noi̯‿li cu̯áŝin̥‿şî-n...uléi̯//

[Ce înseamnă <u>zămîntoc</u> ?]

zămî̥ntócu̥ în̥sámnî alu [k] ástā...úmplutùra plăĉíntii̯//da//

[B]

Plăŝinta cu brînzî […] faŝim aluatu, pentru foi […]. După aŝeea faŝim... zămîntocu. Acolo… puném puţinî drojdiii… sau ţaicî propiu-zîs, aşa…, puném: ouâli, amestecat cu lămîii…, cu… vaniliii, diferiti mirosuri. Ş-apoi punim brînza. Li punim un pic la răsărit şî-nŝepim sî-ntindim fuaia după ŝ-o răsărit… aluatu,-ntindim fuaia şî punim… zămîntoc. [...] [Ce înseamnă „zămîntoc”?] Zămîntocu însamnî […] umplutura plăcintii. Da.

[C]

Facim aluatu [pentru plăcinte]. [...] După aceea facim... zămîntocu [din brânză şi ouă, amestecate cu mirodenii]. [...] Zământocu însamnâ [...] umplutura plăcintii.

γ. *lichium* „pastă din făină de orz, de porumb, amestecată cu cenuşă, cu care se etanşează capacul *căldării*, la facerea rachiului”

– în DLR V: *luchium* („turcism învechit, rar”) „un fel de tencuială”, cu trimitere la Cihac şi Şăineanu; pentru varianta *lichium* se trimite la Cihac

[A]: TD–Mold. Bucov., I/2, p. 83, r. 10–24

rakíu̯//pu̥ne̯ám discoǵína-ⁿ/...cáldári̯a di̯‿rakíu̯/u̯o...pu̥ne̯áŋ‿capá-cu/u̯o ᵘ‿ũẑĕ̃m ǵíni̥‿cu‿mămălíg-/acólᵒ [!] /sàu̯‿cu ňíşti ... [ε] li-kúm‿di̯...cúm‿îi̯‿ẑîŝé̥m noi̯‿atũŝ/...

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

[Cum îi ziceaţi?]

likúm//likúm [!] /da//

[Din ce se făcea lichiumul ?]

tó din...fă^oi^ínî/di uorz din...ca sî sî léẑi/cu fă^i^ín-amestecá-tî di popuşói/mai puneám şî ŝenúşî/sî mai adă^u^ugăn sî mai imulţîm acó^lo^...//ăi!şî/...bagám lémnî supt...caldári-acólo sú^p^ cazán/...

[Şi cu apă...nu?]

nu!//

[Dar cu ce?]

păi [ɛ] ...//

[Numai...făina de păpuşoi şi cenuşa?]

da//cu ápî/pâi natural câ sî făŝé likúmu ŝálá cu ápâ^1^//cu ápî căldúţ-aşá//da//

[B]

Puneam discog'ina-n… caldarea di rak'iu, o… puneam capacu, o unẑém g´ini cu mămălíg-acolo [!] [= râde] sau cu nişti… lik'ium di… cum îi zîŝém noi atunŝ… [Cum îi ziceaţi?] Lik'ium. Lik'ium [!], da. [Din ce se făcea „lichiumul"?] Tot din… făinî, di orz […] ca sî sî leẑi, cu făin-amestecatî di popuşoi, mai puneam şî ŝenuşî, sî mai adăugăm sî mai înmulţîm acolo… […]. [Numai… făina de păpuşoi şi cenuşa?] Da. Cu apî, pâi natural câ sî făŝé lik'iumu ŝala cu apâ. Cu apî călduţ-aşa. Da.

[C]

Puneam discoghina-n caldarea di rachiu, o... puneam capacu, o ungém ghini cu mămălig-acolo [...] sau cu nişte lichium di..., cum îi zîcem noi atunci... [...] [Lichiumul se face] din... făinâ, di orz... ca sî sî legi, cu făin-amestecatâ di popuşoi, mai puneam şî cenuşî. [...] Sî făcé lichiumu cela cu apâ. Cu apî călduţ-aşa. Da.

3.1.4. Neologisme din vorbirea curentă neatestate în dicţionare: *vermuz*

α. vermuz/-ă , subst., adj, „culoarea verde gălbui; de culoare verde gălbui":

– în DLR XIII/2: absent; cf. § 4.2.

[A]: TD–Mold. Bucov., I/2, p. 222–223, r. 22; r. 10–15

[Da' lîna cum o pregăteşti pentru ca s-o ţeşi ?]

lî [ɛ] lîna/uo-ndói ĩ lânî/uo-ndrugăm/şî pă úrm-o buiím^u^//vînâtî/v^i^érdi/v^i^ermúzî/ruóşiii/v^y^işîníii/...şî ástea-s/toáti félurli//

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

[Ce înseamnă asta ... vermuz ?]
vèrmúzu-n̥se̯ámn-un gîálbi̯ẹn/mai̯/ [ɛ] puţín mai̯‿deskís//
[Şi cu ce se face ... ?]
din bùi̯álî//să fáĉi dîn [k] le púnẹ́m íntr-ùn ligi̯án/se púne
[ɛ] văps [k] bui̯álă gálbẹnă/pă úrmă kicăm vi̯érdè/...şî dîn‿ástạ/
sặ‿fáĉe...vi̯ermúẓ/mai̯‿deskís//

[B]

Lîna [...] o-ndrugăm, şî pă urm-o buim: vînâtî, verdi, vermuzî, roşiii, vişiniii... şî astea-s tuati felurli. [Ce înseamnă asta, „vermuz”?] [...] Se pune [...] buială galbenă, pă urmă k'icăm verde... şi dîn asta să faĉe... vermuz, mai deschis.

[C]

Lâna […] o-ndrugăm şî pă urm-o buim: vînâtî, verdi, vermuzâ, roşiii, vişiniii... […]. Se pune [...] buială galbenă, pă urmă chicăm verde... şî dîn asta să face… vermuz, mai deschis.

3.1.5. Regionalisme: *sprimblă*

α. sprimblă „cursă pentru prins păsări, formată dintr-un arc şi o sfoară, la capătul unui băţ”

– în DLR X/5: absent

[A]: TD–Mold. Bucov., I/2, p. 101, r. 11–19, cf. r. 6

/...la cu̯ásta u̯odăi̯i/...şî-i̯...băe̯éţîi̯...cárī mai̯ pune̯á cîti̯-ò‿
sprímblî piŋ‿cọpáŝ prinde̯ā...găi̯ţ/kiţu̯gói̯ [!] câ aşá sî spúni la
noi̯ ai̯íŝa/...pîăsâri̯//pune̯á făcăléţu pi ẑam/ş-ápîi̯...vine̯á acólu̯
...pásîre̯a...kiţu̯gói̯u̯/şî...ŝugule̯á//şî‿noi̯ cu bîăţu pi dinúntru:
ţac!//kicá kiţu̯gói̯u ẑos/ăl friẑám/aşá i̯erá îm‿mínte̯a nu̯ástrî cop-
kilăre̯áscî//

[Ce-i aceea sprimblă ?]

sprímblâ//u̯u̯n‿arc îndoi̯ét/şî‿c-o sfo̯árî/la cápîd‿avé u̯o gá-
u̯ur-aşá[1]/şî ai̯íŝa[2] puném u̯o bụcăţîcî‿di cucurúẓu̯/pọpụşói̯/da cucu-
rúj/ŝi i̯erá mai̯ rău̯/în̥hípt‿aşá-ntr-om‿băţ/...vine̯ā...găi̯ţîli/şî
...cînd dăde̯á sî púi̯i̯‿pi cráŋgî... [k] pi băţu ŝála/kicá băţu//
ş-àpăi̯‿î...sî strîẑá// [...] sfu̯ára ŝei̯‿cári i̯erá púsâ împriẑúru
băţụlu/...cîŋ‿căde̯á băţu/zsî‿duŝá piŝu̯árili-n̥‿ẑos//şî árcu ŝálạ sî
... [k] îjş‿dăde̯á drúmu//ş-o strîẑá...cu piŝu̯árli̯‿lā...la harágụ‿

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

ŝála...n̥tórs//sprímblî-i̯ spune̯á//ş-u̯o găsá ĩ‿víi̯i//u̯o luám u̯o tă-
2o i̯ám‿u̯o...ẑumule̯ám noi̯‿acọ́lo...făŝám mîŋcári̯ [!] //i̯erá bíni//acúma
nú‿sî mai̯ fáŝi//

[B]

Băieţîi… cari mai punea cîti-o sprimblî pin copaŝ prindea… găiţ, k'iţîgoi [!] câ aşa sî spuni la noi aiŝa,… păsâri. […] [Ce-i aceea sprimblă?] Sprimblâ: un arc îndoiet şî c-o sfoarî, la capîd-avé o gaur-aşa [gest] şi aiŝa [gest] puném o bucăţîcî di cucuruz, popuşoi, da cucuruj, ŝi iera mai rău, înh'ipt-aşa-ntr-om băţ… Vinea… găiţîli şî… cînd dădea sî sî puii pi crangî… pi băţu ŝala, k'ica băţu. Ş-apăi… sî strînẑa […] sfoara ŝei cari iera pusâ împriẑuru băţulu, … cîn cădea băţu, sî duŝa piŝoarili-n ẑos. Şî arcu ŝala sî… îş dădea drumu. Ş-o strînẑa… cu piŝoarli la… la haragu ŝala… întors. Sprimblî-i spunea. Ş-o găsa în viii. O luam [= pasărea] o tăiam o... ẑumuleam noi acolo… făŝam mîncari [!]. Iera bini. Acuma nu sî mai faŝi.

[C]

Băieţîi... cari mai punea câti-o sprimblî pin copaci prindea... găiţ, k'iţîgoi. [...] Sprimblâ [este] un arc îndoiet şî c-o sfuară, la capît-ave o gaur-aşa şî aicea puném o bucăţîcî di cucuruz, popuşoi [...] înfipt aşa-ntr-on băţ... [...] [Când se aşeza pasărea pe creangă] sâ strângea [...] sfoara cei cari era pusâ împrijuru băţulu [...]. Şî arcu cela îş dădea drumu.

3.2. Elemente de transcriere fonetică pentru graiurile din Moldova şi Bucovina

3.2.0. Urmărind explicarea aspectului fonetic al exemplelor date în secţiunea anterioară, schiţăm, în continuare, criteriile ce justifică selecţia trăsăturilor pe care le considerăm necesare pentru ca, în preluarea şi transcrierea textelor din volumele de tip TOD ce pot fi utilizate în varianta revizuită a DLR, să fie reflectate realităţile vorbirii subiecţilor. Conform celor avansate anterior (cf. § 3.1), am avut (şi avem) în vedere, ca exerciţiu de evaluare, semnalarea unor minime trăsături „dialectale", pe fondul celor „regionale" şi „populare" (vezi, mai sus, [B]), pentru a ne limita la cele „populare" (cărora li se adugă trăsături „accidentale", prezente în vorbire ([C]). Varianta [C] a textelor prezentate constituie formula pe care o considerăm necesară pentru a ne situa la nivelul foneticii textelor literare din secolul al XIX-lea, aşadar aceea care ar putea fi acceptată ca atare pentru citate în DLR. În cele ce urmează, facem o trecere în revistă a trăsăturilor fonetice din cele două categorii la care ne-am referit mai sus, cu precizarea că nu am avut în vedere doar textele selectate în § 3.1, ci pornim de la fapte ce caracterizează, în primul rând, graiurile din Moldova şi Bucovina.

Cu privire la criteriile avute în vedere pentru literarizarea enunţurilor date ca exemple de ilustrare a sensului cuvintelor din graiurile din Muntenia, Oltenia şi Dobrogea, vezi DGDS I: XIII; autorii au fost preocupaţi de respectarea autenticităţii graiurilor respective, prin reflectarea fonetismelor regionale şi dialectale ale acestora, viziune comparabilă, în ceea ce ne priveşte, cu modul în care au fost transcrise textele citate în paragraful [C].

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

3.2.1. Fonetisme „dialectale”

Consoane:

– palatalizarea bilabialelor şi a labiodentalelor: *p, b, m; f, v* (pentru labiodentale există un dualism în ceea ce priveşte aria nordică şi cea sudică a „subdialectului” moldovenesc); fenomenul este prezent şi în zone din Muntenia şi Dobrogea, Oltenia şi Transilvania;

– fricativele *ŝ*, *ẑ* (< *ĉ*, *ĝ*);

– *ḑ*, ca arhaism fonetic: *ḑî*, *ḑîcem*, *auḑ* [2];

3.2.2. Fonetisme „regionale” şi „populare”

3.2.2.1. Vocale, diftongi:

– finalele închise *-â*, *-î* (< *-ă*): *fatâ*, *vişînî*, respectiv *-i* (< *-e*): *soari*, *feti* [pl.], *turlili* [pla.];

– *-ă-* > *-â-*, *-î-*, respectiv *-e-* > *-i-* în poziție atonă (în interiorul cuvintelor): *mânuşă*; *discui* [3], *muştiriu*, *nipoftit*, *pitrec* [3], *viniri*;

– „velarizarea”: *e*, *i* > *ă* (*â*), *î*, după consoanele „dure” (*s, z, ş, j, ț, ḑ*, eventual *r*).

– tot ca velarizare interpretăm şi pierderea elementului palatal în diftongii ascendenți *-ea-*, *-ia-*, ca şi dispariția lui *i* final asilabic;

– *ă* protonic > *a* în tipurile: *barbat*, *padure*;

– *a* protonic > *ă* în tipurile *călindar*, *dător*, (în) *zădar*;

– diftongul *-eá* > *-é*, în finala unor substantive de tipul *măsé*, la formele de imperfect ale unor verbe, *fâŝé*, *spuné*, şi la infinitive de tipul (a) *bé*, (a) *tăcé*;

– diftongul *-iá* > *-ié* la unele forme de imperfect, *tăié*, *muié* [3], şi de infinitiv: (a) *muié*, (a) *încondeié* (ouă roşii);

– sincopări;

– epenteze, asimilări, disimilări („accidentale”).

3.2.2.2. Consoane:

– *ĝ*, ca arhaism fonetic: *ĝos*, *ĝoc*, *ĝudecată*;

– consoanele „dure” *s*, *z*, *ş*, *j*, *ț*, *ḑ*; implicații morfologice: pluralele masculine şi feminine (*urş*, *braz*, *fraț*; *coveț*, *uş*); tot cu neutralizarea opoziției de număr: pl. de tipul *casă*, *fetiță*; forme verbale de pers. [2]: *vez*, *poț*; cf. şi tipul (ind.) *coasă*, (conj.) *să coasă*;

– *v* inițial sau intervocalic + *o*, *u* > *h*: tipurile *holbură*, *hulpe*; *cohor*;

– sonorizarea oclusivelor şi fricativelor surde în grup cu sonante: *zmîntînă*, (a) *învejmânta*, *zloi*, *znop*, *sfejnic, buvniță* (în enclavele munteneşti din sudul Moldovei);

– finala *-ar*^{j}, în tipurile *călindar*^{j}, *morar*^{j}, *ciubotar*^{j};

– finalele *-or*^{j}, *-er*^{j}, în tipurile *agricultor*^{j}, *inginer*^{j} [sg.];

– epenteze, asimilări, disimilări;

– reducerea unor grupuri consonantice.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

3.2.3. Grafii (în unele cazuri, este vorba de convenții în scrierea literară):

– se preia pronunțarea, cu semivocala de sprijin, a pronumelor personale (*eu*, *el*, *ei ele*): *ieu*, *iou*, *io*; *iel*, *iei/ii̯*, *iele* şi a finalei subst. şi adj. feminine de tipul *farfuriii*, *vişâniii*;

– diftongul *u̯a*, rostire pentru *o̯a*;

– diftongul *i̯a*, rostire pentru *e̯a*;

– lipsa articolului hotărît (sg. m.) *-l*, a cărui funcție este preluată de vocala de legătură (*-u*).

3.3. Pentru a oferi un termen de evaluare privind simplificarea operată pentru extrasele din [B] şi din [C], enumerăm, în continuare, pornind, în principiu, de la posibilitățile cuprinse în inventarul ALR (cf. § 2.1.5.1, 2.1.5.2), elementele de transcriere fonetică la care, în mod normal, se renunță.

3.3.1. Trăsături de articulare, indiferent de nivel

3.3.1.1. Fenomene vocalice:

– vocalele deschise *e̯*, *o̯*, *ă̯*;

– deschiderea lui *é* în poziție *e*;

– monoftongarea lui *-oa* > *o̯* (în Bucovina), inclusiv ca arhaism fonetic în *nó̯uă*, *vó̯uă*, *dó̯uă*;

– vocalele închise *e̯*, *o̯*, *ă̯* ş.a.;

– vocala *ĕ* (*e* velar); şi în subvarianta *ĕ̯*;

– diftongarea „țărănească” (ținând seama de principiul silabic): *pu̯ot*, *mi̯érgîm*;

– „diftongoizii”: *pᵘ̯ot*, *mⁱ̯érgîm*;

– *-u* (final): *jocᵘ̯*;

– *î* cu nuanță anterioară: *ĭ*;

– nazalizarea vocalelor (*ĩset, ũzîm*);

– afonizarea vocalelor şi grade de perceptibilitate;

– nuanțe vocalice intermediare (redate prin litere suprapuse): *puruᵎ̂mb*, *am văzuᵎ̂t*, *am foᵃ̆cut* (se reține sunetul de bază);

– vocale lungi şi vocale scurte.

3.3.1.2. Fenomene consonantice:

– *k'*, *g'* > *ĉ, ĝ*: *oĉ, înĝeț* [2];

– dentalele muiate *t'*, *d'*, *n'*: *fet'e*, *d'int'e*, *carn'e*;

– *ş'*, *j'* (şi în enclavele munteneşti din sudul Moldovei); vezi şi tipul *uşe*, *grije*;

– nuanțe consonantice intermediare (redate prin litere suprapuse): *c/g, t/t', d/d'* etc.; în aceste situații se reține sunetul de bază);

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

3.3.1.3. Fenomene „normale”, de pronunție:
– *n* „velar” = *ŋ*: *mîŋcăm* (cf. şi *ŋ* palatal precedând consoane palatale);
– *n* silabic = *n̥*: *n̥doi, n̥tors*;
– *n̥* cu ocluzie incompletă: *în̥şir*;
– *m* silabic = *m̥*: *m̥part*, *m̥preună*;
– *m̥* cu ocluzie incompletă: *îm̥fă̆ş*, (a) *îm̥vălătuci*;

3.3.1.4. Efecte ale proceselor de „fonetică sintactică”:
– modificări de sunete ce apar ca urmare a „coarticulării” (redate grafic prin semnul *legato*): disimilări, asimilări (de tipul sonorizării fricativelor şi oculusivelor urmate de sonante);
– nesiguranța perceperii unui anumit sunet sau a unei secvențe fonetice.

3.3.1.5. Accentuarea: notarea accentului principal şi secundar, ca şi a accentului „dublu”, de intensitate.

3.3.1.6. Elemente de ortografie:
– se elimină sistemul cu bare oblice, simple şi duble (pentru notarea unităților intonaționale ale fluxului vorbirii), înlocuite prin corespondentele [,] şi [.]; în consecință, se folosesc majusculele la început de propoziție şi de frază;
– se folosesc şi alte semne de punctuație din scrierea oficială: ?, !, punctele de suspensie etc.;
– ca şi în cazul editării de texte, secvențele eliminate, în special în transcrierile din paragrafele [B] şi [C], sunt marcate prin [...].

3.3.1.7. Sunt eliminate simbolurile privind elemente paraverbale, nonverbale şi de caracterizare a desfăşurării anchetei:
– marcarea elementelor suprasegmentale: ritmul vorbirii ([L], [AL]), reacții diverse ([!] „râde”, respectiv [!!] „râde foarte tare” (uneori, manifestări din această ultimă categorie, dacă explică anumite fapte lingvistice, ar putea fi date în paranteze);
– reacții ale informatorilor (corectarea, prin simbolul [k], ezitarea, prin simbolul [ε]);
– intervenții ale anchetatorilor (sugerat, revenit, marcate prin simbolurile [σ], [ρ]) şi modul de a pune o întrebare, prin GEST, IMIT.;
– elemente nonverbale în enunțurile informatorilor (gesturi de aproximare, de indicare a locului, a dimensiunii, a sensului mişcării etc.), prin formulări de tipul „făceam aşa...”, „puneam aici...”, „era mare cam atât...”, „venea de acolo...”;
– notele de subsol.

4. De la atestări aparent disparate la proiecții integratoare

Încercăm susținerea ideii de ofertă credibilă pentru DLR pe care o pot reprezenta cuvinte de tipul celor de care ne-am ocupat în § 3.1.1, dar şi a altora de acelaşi tip, prin analiza statutului acestora, cu raportare la *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

4.1. Cuvinte neînregistrate în DA şi DLR, caracteristice graiurilor din anumite zone geografice.

4.1.1. Într-o localitate din județul Galați, am înregistrat cuvântul *duium*, numind o unealtă formată dintr-o scândură groasă de salcie sau de plop, de formă triunghiulară, în care erau înfipți colți de cremene; trasă de cai, la treieratul pe arie, cu ajutorul ei erau mărunțite paiele rezultate de la treierat (TD–Mold.Bucov. I/1, p. 113; explicația subiectului). În DGSD II, s.v., este înregistrat, pentru graiuri din Dobrogea, cuvântul *duien*, cu diferite variante (printre care şi *duium*), cu sensul „unealtă, constând dintr-o scândură în care erau înfipți colți de piatră, trasă de cai pe arie la treierat, pentru tocat paiele". Arealul geografic de referință (sud-estul Moldovei – Dobrogea) oferă posibilitatea explicării printr-un etimon turcesc, ca rezultat, ca şi în alte cazuri, al existenței unei piețe comerciale reprezentată de fosta raia a Brăilei.

4.1.2. În § 3.1.5 (*supra*), am prezentat textul în care apare subst. *sprimblă*, cu sensul 'cursă pentru prins păsări, formată dintr-o vergea îndoită în formă de arc şi o sfoară' (este vorba de graiul dintr-o localitate din județul Vrancea). Dat fiind aspectul fonetic, apropiat, dar mai ales datorită semnificațiilor, măcar tangente, considerăm că putem pune în relație termenul *sprimblă* cu următorii termeni înregistrați în DGDS III, după ALRR–Munt.Dobr., vol. III şi IV: [a] *springă*, având şi sensurile [a^1] „vergeaua, varga arcului" (în localități din județele Dâmbovița şi Giurgiu) şi [a^2] „coardă de viță-de-vie îndoită, arcuită şi băgată cu vârful în pământ pentru a se prinde; marcotă" (într-o localitate din județul Prahova); [b] *splingă* „arc de aruncat cu săgeți" (Dâmbovița). Statutul cuvintelor în discuție se precizează dacă ne referim la faptul că în CADE a fost înregistrat termenul *springlă* „un fel de cursă întrebuințată de copii pentru prins păsări" (cu trimitere la Rădulescu Codin, pentru zona Câmpulung Muscel), explicat prin germ. *Sprenkel* (ce are şi sensul 'laț de prins păsări') şi că Scriban 1939 înregistrează, cu indicația „Munt. est.", un termen *splimbă*, cu sensul „capcană de prins cânii sau alte animale la semănături", obiect a cărui descriere este foarte apropiată de aceea primită de noi pentru *sprimblă*. Dacă termenul de bază este de origine germană (deşi nu avem atestări pentru graiuri din Transilvania) şi ținând seama de faptul că răspândirea teritorială a termenilor înregistrați în DGDS III se completează cu atestarea sensului „săgeată" al termenului *springă*, pe lângă graiurile din centrul Munteniei, şi în graiuri din Dobrogea, formulăm ipoteza că această configurație areală ar putea fi considerată, în linii generale, din perspectiva efectelor lingvistice ale transhumanței (ca un tip aparte al ariilor „binare"; cf. Dumistrăcel *et alii* 2007: 149–150). Date fiind intrările din CADE şi din Scriban, surprinde faptul că termenii în discuție nu au fost consemnați în DLR X/5; adăugându-se informațiile din TOD, apreciem că, după stabilirea cuvântului-titlu, prezența regionalismului respectiv în forma revizuită a DLR se justifică.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

4.1.3. În § 1, am semnalat faptul că verbul (a) *stutăi* „exciter les chiens contre quelqu'un", absent în DLR, a fost înregistrat de Dumitru Şandru pentru Valea Almăjului, din sudul Banatului. În DGDS III acelaşi verb, cu aceeaşi semnificație (ʻa asmuți /câinele/'), a fost semnalat, după NALR–Olt., pentru graiul dintr-o localitate din județul Mehedinți. Această comunitate lingvistică va putea fi pusă pe seama etimonului cuvântului, probabil un împrumut de origine slavă.

4.2. Neologismul *vermuz*

Una dintre cele mai interesante şi convingătoare apariții lexicale din diferite corpusuri de TOD îndreptățind prelurea în varianta revizuită a DLR o constituie existența numelui de culoare *vermuz*, neînregistrat în dicționarele limbii române, pentru cunoaşterea situației căruia rezumăm analiza întreprinsă de Hreapcă 2012[a]: passim. Autoarea a propus ca etimologie fr. *vert mousse*, pe baza atestării cuvântului în texte de la sfârşitul secolului al XIX-lea, dar şi contemporane, de pe internet. În graiuri din sudul Moldovei şi de la vorbitori din zone orăşeneşti ale Moldovei, termenul a fost înregistrat ca numind culoarea verde gălbui, „burăticiu" (cf. § 3.1.4). Cu sensuri apropiate („vernil" şi [culoare] „cam prăzulie"), *vermuz*/*ă* apare, pentru județul Prahova, şi în DGDS III (sensul „bentiță /de culoare vernil/ pusă ca garnitură pe marginea laibărului", înregistrat aici, poate să reprezinte trecerea numelui culorii asupra unui obiect de culoarea respectivă; cf. Hreapcă 2012[a]: 94).

III. În loc de concluzii

1. De la începuturi, cel puțin în mediul academic românesc, s-au manifestat rezerve față de rezultatele de cunoaştere a limbii prin lucrările de geografie lingvistică. Ilustrativă în acest sens este, de exemplu, disputa, privind metoda geografiei lingvistice şi semnificația datelor înregistrate pe hărți, dintre promotorul realizării *Atlasului lingvistic român*, Sextil Puşcariu, şi creatorul şcolii lingvistice bucureştene, Ovid Densusianu. Îndată după apariția, în 1936, a *Prospectului* la *Atlas*, acesta punea sub semnul întrebării, printre altele, afirmația primului după care, datorită lucrărilor de geografie lingvistică, am putea afla şi „că prin centrul Transilvaniei «florilor» li se zice *pene*..."; or, susține Densusianu, „în ce priveşte *pene* că ar fi sinonim cu «flori», prin centrul Ardealului, din felul cum se exprimă Puşcariu ar reieşi că semnificația aceasta ar fi generalizată prin acele părți; se spune *pana*, *penele* («florile») de la pălărie, dar aceasta nu înseamnă că «florilor li se zice *pene*» orişicând... nu cresc *pene* pe câmp şi nu se culeg din grădină" (Densusianu 1937: 342). Necunoaşterea lucrurilor în cazul adus în discuție este sancționată de Puşcariu nu mai puțin maliții os, el considerând „aserțiunea" respectivă drept „gratuită": „Clujenii ştiu – şi fără mărturia *Atlasului* – că acolo «penele» şi nu «florile» cresc pe câmp şi că grădinarul îți vinde «pene». Servitorul de la Muzeul Limbii Române, P.P., stropeşte vara în fiecare zi «penele» din grădină". Mai mult, sensul respectiv este atestat şi într-o culegere de folclor (citată): „Pană de măr creț"

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

(Puşcariu 1936–1938: 403–404). După ce schițează posibilitatea evoluției semantice *pană* → 'floare' prin etapa 'floare de la pălărie', Puşcariu dezvoltă (*op. cit*., p. 404–406, 422–424) problema specificului anchetelor dialectale pentru întocmirea unui atlas lingvistic, insistând asupra modului cum trebuie interpretate, obiectiv şi într-o raţională complementaritate cu datele istoriei limbii, informaţiile cartografiei lingvistice, puncte de vedere utile şi astăzi, mai ales în varianta actualizată a *seriei Puşcariu* din DLR.

2. În ceea ce priveşte sensul demersului de faţă, aducem în discuţie şi următorul aspect practic. Poate că rezultatele tipărite ale cercetărilor din programul (iniţial) NALR se prezintă, pentru ne-dialectolog (mai ales ca „scriitură"), aparent rebarbative, însă dificultatea lecturii nu o depăşeşte pe aceea a descifrării grafiei chirilice din tipăriturile coresiene sau din manuscrise cum ar fi „Procanonul" lui Petru Maior. Dar, de fapt, aceasta ar fi o barieră filologică încă surmontabilă. Un grad sporit privind dificultatea accesării surselor respective îl reprezintă, însă, interpretarea corectă a informaţiilor, cu plasarea cuvintelor şi semnificaţiilor acestora în contextul pe care îl constituie specificul culegerii materialului şi comentariile redactorilor, începând cu datele despre anchetă şi subiecţi, până la descifrarea simbolurilor ce indică elemente de paraverbal şi nonverbal, însoţitoare ale redactărilor, reflectând o comunicare de tip special. Chiar nici dialectologii nu pot fi surprinşi de apariţia unor atare... obstacole. Cu referire la acest aspect, însuşi un lingvist de talia lui Antoni Griera, autorul atlasului lingvistic al Cataloniei, referindu-se doar la confruntarea cititorului cu hărţile lingvistice, scria: „Preparar un atlas es cosa superbale si bien difícil. Interpretar los mapas es cosa màs que difícil" (*Interpretación de mapas de los atlas lingüísticos románicos*, Barcelona, 1968; cf. Dumistrăcel *et alii* 1997: 173 ş.u., § 3.2, *Interpretarea rezultatelor anchetei dialectale*). Dar este sigur, în primul rând, că şi o atare dificultate poate fi depăşită printr-o formaţie tehnică a lexicografului: încă una, relativ minoră faţă de abilitarea în probleme de istoria limbii, de filologie, editarea textelor, fonetică, gramatică, semantică şi stilistică, aşadar una din cele mai complexe formaţii ale unui profesionist pe terenul lingvisticii aplicate. În al doilea rând, faţă de rolul de comentatori în ceea ce priveşte realizarea formei revizuite a DLR pe care ni l-am asumat prin articolul de faţă şi date fiind probleme reale ale acestei complexe întreprinderi ştiinţifice, credem că am putea face încă un pas, propunând cooptarea dialectologilor specializaţi în diferite arii regionale ale dacoromânei în calitate de colaboratori.

3. În sfârşit, ne referim la un ultim aspect de natură să fie luat în considerare în proiectarea şi realizarea formei actualizate a DLR. Prezenţa regionalismelor şi a cuvintelor dialectale se dovedeşte a fi chiar o trăsătură distinctivă favorabilă în cadrul proiectului de colaborare internaţională ENeL – European Network of e-Lexicography (cf. www.elexicography.eu): printre criteriile de selecţie a dicţionarelor din viitorul portal (dictionaryportal.eu), unul dintre puncte cere să se menţioneze dacă sursa respectivă cuprinde sau nu informaţii dialectale, vizând, pe

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

această cale, corelarea lucrărilor lexicografice cu sursele acestora. Sunt avute în vedere în special dicţionarele academice şi apoi alte dicţionare apreciate ca prestigioase pentru fiecare limbă.

BIBLIOGRAFIE

A. Surse

A[1]. Atlase

ALIFO 1973 = *Atlas linguistique et ethnographique de l'Île-de-France et de l'Orléanais*, par Marie-Rose Simoni-Aurembou, t. I, Paris, Editions du CNRS.

ALMC 1957 = *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, t. I, *La nature*, par Pierre Nauton, Paris, Editions du CNRS.

ALR 1938 = *Atlasul linguistic român*, partea I (ALR I), de Sever Pop, Cluj, Muzeul Limbii Române.

ALR 1940 = *Atlasul linguistic român*, partea II (ALR II), vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu–Leipzig.

ALRR–Mar. = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Maramureş*, de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, Bucureşti, Editura Academiei; vol. I, 1969; vol. IV, 1997.

ALRR–Munt.Dobr. = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, de Teofil Teaha, Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Academiei Române; vol. I, 1996; vol. III, 2001; vol. IV, 2004.

ALRR–Trans. = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Transilvania*, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi, Bucureşti, Editura Academiei Române; vol. I, 1992; vol. IV, 2006.

NALR–Bn. 1980 = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Banat*, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Bucureşti, Editura Academiei; vol. I, 1980; vol. V, 2011.

NALR–Cr. 1996 = *Noul Atlas lingvistic român. Crişana*, de Ionel Stan şi Dorin Urițescu, Bucureşti, Editura Academiei Române; vol. I, 1996.

NALR–Mold.Bucov. = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, Bucureşti, Editura Academiei Române; vol. I, 1987; vol. II, 1997; vol. III, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț şi Luminița Botoşinenu, Doina Hreapcă, Florin-Teodor Olariu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2007; vol. IV, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Adrian Turculeț şi Luminița Botoşineanu, Doina Hreapcă, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2014.

NALR–Olt. = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Bucureşti, Editura Academiei Române; vol. I, 1967; vol. II, 1970; vol. III, 1974; vol. IV, 1980.

A[2]. Corpusuri de texte

ALRT II = Muzeul Limbii Române, *Texte dialectale*, culese de Emil Petrovici, Suplement la *Atlasul linguistic român* ***II***, Sibiu–Leipzig, 1943.

Bistrița-Năsăud = *Texte dialectale şi glosar. Bistrița-Năsăud*, de Maria Marin, Marilena Tiugan, Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice, Bucureşti, 1987.

Graiul I, II = *Graiul nostru*, de Ion-Aurel Candrea, Ovid Densusianu, Th. D. Sperantia, Bucureşti, Socec & Co; vol. I, 1906; vol. II, 1908.

Marin–Mărgărit = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri româneşti din Ungaria*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

Porțile de Fier = *Graiul din zona Porțile de Fier*, I. *Texte. Sintaxă*, de Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1974.

Șandru 1937 = Dumitru Șandru, *Enquêtes linguistiques du Laboratoire de Phonétique Expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest*, *Valée de l'Almăj (Bănat)*, în „Bulletin linguistique", t. V, p. 125–189.

TD–Mold.Bucov. = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*; vol. I/1, culese de Stelian Dumistrăcel și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, Iași, Editura Academiei Române, 1993; vol. I/2, culese de Stelian Dumistrăcel și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, Iași, Editura Academiei Române, 1995; vol. II/1, culese de Ion-Horia Bîrleanu și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, cu o prefață de Stelian Dumistrăcel, București, Editura Academiei Române, 2002.

TD–Munt. = *Texte dialectale. Muntenia*, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei; vol. I, 1973.

TD–Olt. = *Texte dialectale. Oltenia*, de Cornelia Cohuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.

Teaha CN = Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, București, Editura Academiei, 1961.

B. Exegeze, **prefețe**, **dicționare**

Avram 2014 = Andrei Avram, *Palatalizarea consoanelor și etimologia limbii române*, în SCL, LXV, nr. 1, p. 3–21.

Botoșineanu, Minuț 2012 = Luminița Botoșineanu, Ana-Maria Minuț, *Sens și consens în creația lexicală. Analiza motivațională a denumirilor unor soiuri de fructe și legume (după NALR. Moldova și Bucovina, vol. al III-lea)*, în *In 11 magistri honorem Vasile Frățilă. 50 de ani de carieră universitară*, vol. coord. de Ana-Maria Pop, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, p. 117–139.

CADE = I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat;* Partea I, *Dicționarul limbii române din trecut și astăzi,* de I.-Aurel Candrea, „Cartea Românească" București [1926–1931].

Cazacu 1967 = B. Cazacu, *Prefață*, la NALR. Olt. p. 7–14.

Cazacu 1969 = B. Cazacu, *Prefață*, la NALR. Olt. p. IX–X.

Chivu, 2008 = ***Dictionarium valachico-latinum***, *Primul dicționar al limbii române*, studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române.

Coșeriu 1996 = *Lingvistica integrală*, interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române.

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*; I/I, [Literele] *A–B*, București, Librăriile Socec & Comp, și C. Sfetea, 1913; I/II, [Litera] *C*, București, Tipografia Ziarului „Universul", 1940; II/I, [Literele] *F–I*, București, Imprimeria Națională, 1934.

Densusianu 1937 = O[vid] D[sensusianu], recenzie la *Prospectul* ***Atlasului lingvistic român***, în „Grai și suflet", VII, p. 341–344.

DGDS = *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, vol. I, literele *A–C*, 2009; vol. II, literele *D–O*, 2010; vol. III, literele *P–Z*, 2011, București, Editura Academiei Române, coord. Maria Marin.

DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, București, Editura Academiei Române; I/3, partea a 3-a, litera *D* (*d–deînmulțit*), 2006; I/6, partea a 6-a, litera *D* (*discord–dyke*), 2009; V, litera *L* (*li–luzulă*), 2008; VI, litera *M*, 1965–1968; IX, litera *R*, 1975; X/5, partea a 5-a, litera *S* (*spongiar–swing*), XIII/2, partea 2-a, litera *V* (*venial–vizurină*), 2002; XIII/3, partea a 3-a, litera *V* (*vîclă–vuzum*), 2005; XIV, litera *Z*, 2000.

Dumistrăcel 1978 = Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Dumistrăcel, Hreapcă 2007 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, *„Nomadismul" românilor: ariile binare și de tip „coridor" de pe hărțile atlaselor lingvistice românești*, în vol. *Limba română, limbă romanică. Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani*, București, Editura Academiei Române, p. 145–165.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

Dumistrăcel *et alii* 2011 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Luminița Botoşineanu, *De la atlasul lingvistic național la atlasele regionale: semnificația diferențelor*, în *Studii de dialectologie şi onomastică. Omagiu Domnului Teofil Teaha*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 219–242.
Dumistrăcel 2014 = Stelian Dumistrăcel, *Textele orale în registru dialectal ca bază de date pentru exegeze lingvistice*, în vol. *Ion Coteanu, in memoriam*, Editura Universității din Bucureşti, p. 119–136.
Hreapcă 2012[a] = Doina Hreapcă, „Rom. *vermuz* – fr. *vert mouse*?", în vol. *Bătrânul înțelept de la Pylos*. *Volum omagial dedicat lui Andrei Avram la optzeci de ani*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 93–102.
Hreapcă 2012[b] = Doina Hreapcă, *Valorificarea lexicografică a cercetărilor româneşti de geografie lingvisitcă*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", LII, p. 216–222.
Mării 2002 = Ion Mării, *Harta lexicală semantică*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
Philippide 1910 = *Un specialist român la Lipsca*, Iaşi, Tipografia „Dacia" P & D. Iliescu.
Philippide 1984 = Alexandru Philippide, *Opere alese*. *Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei.
Puşcariu 1936-1938 = Sextil Puşcariu, *Pe marginea cărților* (VI), în „Dacormania", IX, p. 403–446.
Puşcariu 1938 = Sextil Puşcariu, [Prefață] la ALR 1938, p. 7–14.
Puşcariu 1940 = Sextil Puşcariu, [Prefață] la ALR 1940, p. III–IV.
Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționaru limbii româneşti*; Institutul de Arte Grafice „Presa Bună", Iaşi.

ROMANIAN WORKS OF LINGUISTIC GEOGRAPHY AND THE *ROMANIAN LANGUAGE DICTIONARY OF THE ACADEMY*. THE UNMAPPED MATERIAL'S LEXICOGRAPHICAL OFFER AND THE QUESTION OF "LITERALIZING"

ABSTRACT

When the Academy's *Dictionary of Romanian Language* (DLR) was being updated, there were being analyzed the problems of an efficient process of taking over the dialectological researches results which were conducted within the national projects: *The New Romanian Linguistic Atlas by Region* (NALR) and *The Romanian Linguistic Atlas by Region* (ALRR).

In the first part, concerning the section "unmapped material" from the published volumes of the atlases for Oltenia, and Moldavia and Bukovina (NALR), respectively for Maramures, Transylvania, and Wallachia and Dobruja (ALRR) it is analyzed the conceiving perspective of the mentioned texts from the point of view of the advantages for lexicographical use representing either the "linear-cumulative" wording, or the "semantic synthesis".

In the second part, concerning taking over, as quotations, of some fragments from oral texts in dialectical form which were collected and published within the same programs, these matters are discussed and technical solutions are offered in order to emphasize the specific features of regional speeches from different areas of the Daco-Romanian.

Arguments are made supporting the necessity of a minimally "literalizing" reproduction of oral texts in agreement with the way in which this kind of materials was employed by previous series of DLR, and also in order to preserve the phonetisms and popular and regional forms from literary language texts of previous centuries which have been used as illustrative quotations in the academic dictionary's articles.

Keywords: *Dictionary of Romanian language*, *Romanian Linguistic Atlas*, *regional atlases*, *linguistic maps*, *lexicographical systematization of unmapped linguistic material*, *"linear-cumulative" wording*, *"semantic synthesis" wording*, *lexicographical use of oral texts in dialectical form*, *literalizing*, *representation of specific feature of regional speeches in the quotations of the Academy's Dictionary*, *regional features in literary texts of previous centuries*.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

ANEXĂ

0.1. Fonetismele *populare* şi *regionale* sunt reflectate constant în operele unor importanţi scriitori de la mijlocul şi din a doua *jumătate* a secolului al XIX-lea (dar şi dincolo de aceste limite) şi au fost semnalate, de exemplu, în studii reunite în cele trei volume intitulate *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* (Editura Academiei), reluate, apoi, sub alt titlu. Ne limităm în a cita numele reprezentanţilor literelor româneşti studiaţi: Dinicu Golescu, Iancu Văcărescu, Ion Ghica (vol. I, 1956); Ion Budai Deleanu, Gh. Asaki, N. Filimon (vol. II, 1958); Barbu Paris Mumuleanu, Anton Pann, Ion Heliade Rădulescu, M. Kogălniceanu, Cezar Bolliac, Al. Odobescu (vol. III, 1962). În aceleaşi volume au apărut şi studii privind limba primelor periodice româneşti, a primelor lucrări de filozofie, a textelor juridico-administrative din Transilvania sau a unor documente din secolul al XIX-lea. Deşi preocuparea studiilor întreprinse este inovaţia, aceasta este raportată la păstrarea a numeroase trăsături lingvistice ce reprezentau vorbirea curentă a autorilor epocii, aspect demn de amintit pentru excursul de faţă.

0.2. Reluarea, chiar limitată, a informaţiilor tematice din astfel de texte, pe linia schiţată anterior, este, oricum, superfluă; fiind însă vorba de trăsăturile fonetice populare şi regionale pe care apreciem că TOD la care DLR apelează trebuie să le păstreze într-o preluare literarizată, în cele ce urmează, cu titlul de simple exemplificări, vom selecta enunţuri ce reflectă vorbirea populară (cu note regionale) din operele unor scriitori din cei amintiţi anterior sau care nu au făcut obiectul investigaţiilor de profil publicate în volumele citate. Precizăm faptul că am evitat textele marcate intenţionat stilistic, motiv din care nu ne referim nici la opere ale scriitorilor contemporani.

0.3. Pentru istoricul grafiilor din scrieri în limba română, ne luăm libertatea de a compara fonetismele pe care le credem obligatorii pentru transcrierea în DLR a citatelor din corpusuri de TOD cu aspectul fonetic al cuvintelor-titlu din *Anonymus Caransebesiensis*, primul dicţionar al limbii române, izvor ce reprezintă „scrierea ilustrativă pentru varianta literară uzuală, în jurul anului 1650, în zona Banat – Hunedoara” (Chivu 2008: 62; pentru cuvintele citate, vezi s.v.). Iată numai câteva exemple de reflectare a trăsăturilor populare şi regionale ale unui areal lingvistic, aceleaşi sau de tipul celor pe care le-am preluat şi noi în enunţurile din secţiunea [C] din II § 3.1.1: *agiun*, al *treile*, al *noauăle*, *blastăm*, *crep*, *deşchid*, *fămeie*, *gâcitură*, *giugănesc*, *hăla* („ille”), *ite-l* („ecce”), *lăcuiesc*, *lăpădătură*, *muredz*, *nărodzie* (cf. şi *sturdz*), (cireaşă) *oltonă*, *părete*, *răsipă*, *schimosesc*(u-mă), *ticvă*, *ucig*, *ustenesc*, *vârtute*, *zmântână*, *zmintitor* etc.

1. Scriitori munteni

– Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*... (1824–1826): „De aciia înainte, ca de o poştă drum, sânt tot case necurmate, unde şăd pietrari” (*Naidorf*); „Iar nu ca la noi, unde făr’de deosibire toţi caută numai în spinarea Rumânului” (*Cuvântare deosibită: Toţi caută numai în spinarea Rumânului*); „A aceştii grădini frumuseţea, peste putinţă este de a putea cinevaş să-i facă descriere făr’de greşală. Atât numai pociu zice că un om care întâiaş dată va întra, ... una din trei trebue să i să întâmple”; „Tot aciia, la mâna dreaptă este o casă rătundă” (*Şenbrun*); „Grădinile... pe care trebue cinevaş să le umble destulă vreme, să le vază de multe ori”; „Aşijderea şi vreo câteva odăi pentru lăcuinţa împărătească, a cărora podoabă este deosibită” (*Laxenburg*); „În loc de cară şi caleşci mulţime de luntri, a căror lungime este de 5 stânjini, şi lăţimea la mijloc de un stânjin, unde au şi un acoperiş întocmai ca coşul de carâtă, pe care când vor, îl râdică” (*Veneţia*).

– Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* (1849–1852): „Viteazul Răzvan nu aşteptă să vază isprava acestor tractaţii, de la care puţin se nădăjduia, şi hotărî cu armele în mână a-şi redobândi tronul ce i se răpise” (VIII); „Gazdele acestuia, speriaţi [acordul] de vecini, care îi mustra că au priimit un duşman în casă, fură siliţi a mărturisi calea încotro a apucat fugarii. Astfel aceşti nenorociţi fură îndată agiunşi în cale şi prinşi” (X); „Când turcii dupe margine văzură trecerea sultanului cu atâta oştire asupra Ungariei, începură a se semeţi” (XVIII); „Magnaţii şi nobilii căută atunci să capete o răsplată… Ei trimiseră la Sigismund pe F. T. şi pe A. L. … ca să-l roage să scoată din temniţă pe I.” (XXIX); „Dupe aceea, … puse pe toţi deputaţii ... de jurară credinţă cardinalului” (XLIII).

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

– Alexandru Odobescu, *Câteva ore la Snagov* (1862): „Vinovații ce n-au meritat pedeapsa mai grea… la porturile dupe malul Dunării”; „Pe o frumoasă dimineață de vară, apucai, fără țăl hotărât, calea Ploieştilor”; „Făcând la dreapta, [trăsura] se află d-odată dinaintea unei mari întinderi de apă” (I); „Acest preţios dar... se păstrează acum încă, dupe patru sute douăzeci şi patru ani”; „Un scriitor trebuie să fie discret, şi totdauna cititorul îi ține seamă de aşa bună şi plăcută urmare” (II); „Dacă acum, ridicând ochii de la morminte, vom căta o privelişte mai puțin întristătoare, pe pereții bisericei”; „Sărmana mumă, văduvă poate pe atunci, renunță, dupe această nouă pierdere, la mulțumirile casnice” (III).

– Nicolae Filimon, *Ciocoii vechi şi noi*... (1863): „Ciocoiul este totdauna şi în orice țară un om venal” (Prolog); „Trămisul domnesc se înclină până la pământ” (II); „În timpul acela nenorocitul bătrân, rămâind singur, începu a se gândi” (III); „Fetițele cele mici se jucau d-a ascunsele sau d-a baba oarba”; „Eu mă prinz că jocul ăsta are pe dracul într-însul... Auzi acolo! să pierz eu zece mii de lei într-o clipeală de ochi ?” (XV); „După o mică pauză clopoțelul dede semnalul începerii actului al doilea” (XXII).

2. Scriitori şi lingvişti moldoveni

– Gheorghe Asaki, *Relație de starea învățăturilor publice în Moldova pe anul sholar 1839–1840* (1841): „În mijlocul unor asemene împregiurări, starea învățăturilor publice în Moldova trebuiè să fie deosăbită de ace a şcoalelor din țările străine [...] pentru că, cu toată lipsa agiutorurilor cu care se înlesnesc acele aşăzăminte, trebuiè şi aice într-un timp hotărât a aduce pe tinerime la tot la acel rezultat”; *Dorința folosului obştesc* (1842); „Ce feli au fost oamenii cei vechi pre carii lăudăm cu atâta entuziasm? Oare prin ce mijloace le-au fost cu putință a face aşa lucruri mari ? Oare bărbații acei mari fosta-au de o viță mai nobilă decât a noastră? Nu avea ii carne şi sânge ca şi noi? Ii cu adevărat încă au fost neputincioşi ca şi noi şi totuşi noi astăzi...”.

– Constantin Negruzzi, *Lumânărică* (1844): „Dă-i o haină, o cămeşă; piste un ceas nu o mai are; a dat-o altuia, pre care îl socoate mai nevoieş decât dânsul. Videți această văduvă cu lipsa în față şi cu desnădejdea în inimă, încungiurată de şepte copii ce plâng de foame, îmbrâncită de la uşa bogatului, unde nu i se dete voie a împărți nici fărmăturile cu cânii lui”; Sobiesky şi românii (1846): „Pe loc ostaşii încungiurară pre plăieşi, carii depuind jos răniții, îşi făcură semnul crucei şi, răzămându-se pe sănețe, se uitau cu nepăsare la pregătirile ce se făceau pentru moartea lor”.

– Alecu Russo, *Studie moldovană* (1851): „Să spui drept, răsâpirea cea iute a trecutului mă pătrunde de jale; lupta interesilor, nevoile vieței nouă, iuțala sângelui au năruit răsipă piste răsipă în societatea moldovinească casnică, fără să ne uităm înapoi, fără să ne simțâm!”; „Ne învârtim într-o dilemă grè; sau sânt poeții de astăzi pre sublimi pentru noi sau sântem pre proşti pentru *acțentele divei armonii* [evidențierea grafică a autorului] nouă şi dar în tot chipul poeții scriu în dişărt”.

– Lingvistul Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii* (1894; enunțuri preluate după Philippide 1984, cu indicarea paginilor din această ediție): „Acelaş sunet din acelaş cuvânt nu este pronunțat la un fel de doi oameni, oricât de mult ar sămăna aceştia în vorbă la prima videre...” (p. 8); „Alunecarea înțălesului. După cum sunetul alunecă în vorbirea ocazională, ... se schimbă uzul însuş al unui individ...” (p. 37); „Cuvintele... se aşază în grupuri după asămănările ce au între dânsele” (p. 44); „Cuvintele împrumutate samînă câteodată mult cu prototipe băştinaşe, astfel încât, dacă n-ai băga bine de samă, le-ai pune printre aceste din urmă” (p. 111); vezi şi „Unul şi acelaş corp vibrător nu poate produce decât unul şi acelaş sunet, zgomot ori ton” (p. 293, după [Noțiuni de acustică a sunetelor vorbirii] – titrare a editorilor; text după un manuscris ce datează aproximativ din anii 1920–1921!).

3. Scriitori transilvăneni

– Ioan Barac, *Istoria preafrumosului Arghir şi a preafrumoasei Elena* (1801): „Şi când slobozea cuvântul, Să cutrămura pământul”; „Ştiu cum mi să pare/ Că aveți multă umblare;/ Nu ştiți de Neagra-Cetate/ Unde, încătrău abate?”; „Eram hiară stricătoare, Piele de lup mâncătoare”.

– Andrei Mureşanu, *Un răsunet* (1842): „Acum ori niciodată croieşte-ți altă soarte/ La care să se-nchine şi cruzii tăi duşmani!”; „O mamă văduvită de la Mihai cel Mare/ Pretinde de la fiii-şi azi mână de-ajutori/ Şi blastămă cu lacrămi în ochi pe orişicare/ În astfel de pericul s-ar face vânzători!”; „Murim mai bine-n luptă cu glorie deplină/ Decât să fim slavi iarăşi în vechiul nost pământ”.

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)

– Ion Codru Drăguşanu, *Peregrinul transilvan*... (1835–1848); citate după ediția Romul Munteanu, 1956: „– Dară ien să-ți spui frumusețea naturei. – Lasă-mă, domnule, cu frumusețe d-alde estea. Noi n-avem timp d-aşa nemicuri, caută să lucrăm, ca să avem mămăligă!” (VII); „La Giurgiu ajunsem mi se pare în patru zile, dară ştiu că în zilele babelor, den cauza timpului neplăcut, nu putui gusta nemica den frumusețile locului” (XI); „Sătenii, străini aşa-numitei culturi, țin una şi bună: nu se ieu după toată umbra” (XIII); „Se aduse apoi purcel fript şi plăcinte, iară țiganu d-a se căi şi d-a-şi mușca buzele la toată bucătura ce ducea cumătrul la gură, căci el n-avea unde să mai bage” (XXVI – anecdotă).

– George Barițiu, *Călindariu pentru poporul român* (1858); *Ideea Dacoromaniei* (1890): „Oricât erau de năcăjiți şi îngrijați bravii tineri moldoveni pentru starea patriei lor în acele zile, cei pe care Dumnezeu îi mai ține în viață vor putea mărturisi despre căldura şi caritatea frățească cu care au fost priviți şi îmbrățişați”... (după *Ideea Dacoromaniei*, Braşov, 1993, p. 14).

– Ioan Slavici, *Mara* (1894): „Am să-i vorbesc maichii prioriței, zise ea strâmtorată” (cap. III); „...sărea nopțile speriată din somn, ca să alerge peste Mureş şi să-şi aducă fata acasă” (cap. IV); „Duminică s-a spelcuit însă şi el” (cap. V); „Dacă i-ar fi păsut lui de dânsa, ar fi simțit că ea îl vede” (cap. V); „De la un timp, unul se moaie, altul începe să plângă, iar altul se face hărțăgos” (cap. VII).

BDD-A25161 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 06:18:29 UTC)